

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Ana Gregorčič

Na razumevanju travme utemeljen pristop v socialnem delu z
brezdomnimi osebami

Diplomsko delo

Ljubljana, 2023

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Ana Gregorčič

Na razumevanju travme utemeljen pristop v socialnem delu z brezdomnimi
osebami

Diplomsko delo

Mentor: izr. prof. dr. Jelka Zorn

Ljubljana, 2023

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

IME IN PRIIMEK: Ana Gregorčič

NASLOV DIPLOMSKE NALOGE: Na razumevanju travme utemeljen pristop v socialnem delu z brezdomnimi osebami

KRAJ: Ljubljana

LETO: 2023

ŠT. STRANI: 71

ŠT. PRILOG: 1 (smernice za intervju)

ŠT. VIROV: 56

MENTORICA: izr. prof. dr. Jelka Zorn

KLJUČNE BESEDE: brezdomstvo, dejavniki brezdomstva, pomoč brezdomnim, obremenjujoče in travmatične izkušnje, okrevanje, na razumevanju travme utemeljen pristop, socialno delo na razumevanju travme

KEY WORDS: homelessness, factors for homelessness, help for homeless, adverse and traumatic experience, healing, trauma informed care, trauma informed social work

Na razumevanju travme utemeljen pristop v socialnem delu z brezdomnimi osebami

Povzetek diplomskega dela

V diplomskem delu raziskujem travmatične izkušnje pri brezdomnih osebah, bolj natančno pristop, utemeljen na razumevanju travme, ter kako ga razumejo in uporabljajo strokovni delavci, ki delajo s to populacijo. Najprej opredelim brezdomstvo v splošnem ter opišem dejavnike, ki vplivajo na nastanek tega pojava.

Raziskava vključuje 5 kvalitativnih intervjujev s strokovnimi delavci iz organizacij, ki se ukvarjajo z brezdomnimi osebami. Zanima me, kako oni razumejo vzroke za brezdomstvo, travmatične izkušnje, kaj vedo o pristopu, utemeljenem na razumevanju travme, kako se jim zdi uporaben ter kje še vidijo potencialne in možnosti za izboljšave pri svojem delu.

Trauma informed social work with homeless people

Graduation Thesis Abstract

In my thesis I research traumatic experiences of homeless people, more precisely the trauma informed care (TIC) concept and how it is understood and used by professionals who work with this population. First I define homelessness in general and describe the factors that influence the emergence of this phenomenon.

The research includes 5 qualitative interviews with professionals from organizations working with homeless people. I wonder how they understand the causes for homelessness, traumatic experiences, what they know about the trauma informed approach, how useful do they find it and where do they still see room for improvement in their work.

ZAHVALA

Hvala mentorici za potrpežljivost in razumevanje.

Hvala družini za spodbudo.

Hvala Primožu in Nini za tehnično oblikovanje.

Hvala fantom in dekletom z ulice za motivacijo.

PREDGOVOR

Kot prostovoljka, ter praktikantka med časom študija, sem veliko časa preživela v organizacijah za brezdomne v Ljubljani. Ob delu in druženju z uporabniki sem se srečevala z različnimi zgodbami ter spoznala njihove stiske in potrebe v njihovih situacijah.

Iz pripovedi uporabnikov sem razbrala, da jih ima večina od njih za seboj zahtevno družinsko situacijo. Brezdomne osebe s katerimi sem bila v stiku, so v svojih zgodbah večinoma poročale, da so v otroštvu doživljale številne obremenjujoče dogodke in izkušnje, kot so npr. odvisnosti skrbnika od substanc in/ali alkohola, fizično, psihično in/ali spolno nasilje ter tragedije kot je smrt staršev zaradi bolezni ali drugih tragičnih dogodkov.

Zato se mi zdi zelo pomembno pri delu z brezdomnimi naslavljanje travme, vendar iz svoje pozicije udeležene opazovalke, opažam pomanjkanje znanja in sistemskih možnosti za delo, ki bi uporabniku omogočalo pogoje za okrevanje.

V diplomskem delu želim raziskati, kako strokovni delavci v organizacijah za pomoč brezdomnim v Ljubljani, prepoznajo prisotne obremenjujoče izkušnje in travme, kako z njimi ravnajo ter katera in kakšna znanja uporabljajo pri delu z uporabniki. Zanima me do katere mere je možna implementacija pristopa na razumevanju travme ter kakšne so sistemske in druge ovire pri vpeljevanju.

Kazalo

1.	Teoretični uvod	1
1.1.	Brezdomstvo	1
1.1.1.	Vrste in oblike brezdomstva.....	2
1.1.2.	Dejavniki, ki pripomorejo k brezdomnosti.....	5
1.1.3.	Brezdomstvo v Ljubljani	7
1.1.4.	Organizacije za pomoč brezdomnim v Ljubljani, njihove storitve in zaposleni	8
1.2.	Obremenjujoče in travmatične izkušnje v otroštvu ter povezava z izidi v odraslosti	10
1.2.1.	Študije o obremenjujočih izkušnjah v otroštvu in njihovimi povezavami na izide v odraslosti.....	10
1.2.2.	Ključne obremenjujoče izkušnje v otroštvu.....	11
1.2.3.	Obremenjujoče in travmatične izkušnje ter razlika	12
1.2.4.	Prepoznavanje obremenjujočih in travmatičnih izkušenj –simptomi in posledice	13
1.2.5.	Vloga psihične odpornosti pri okrevanju	14
1.2.6.	Povezava obremenjujočih in travmatičnih izkušenj v otroštvu z izidom brezdomstva v odraslosti	15
1.3.	Na razumevanju travme utemeljen pristop	16
1.3.1.	Na razumevanju travme utemeljeno socialno delo.....	18
1.3.2.	Pomen na razumevanju travme temelječega pristopa za delo z brezdomnimi..	19
1.3.3.	Implementacija na razumevanju travme utemeljenega pristopa v že obstoječe programe	20
2.	Formulacija problema.....	22
3.	Metodologija	24

3.1.	Vrsta raziskave	24
3.2.	Teme raziskovanja.....	24
3.3.	Merski instrumenti in viri podatkov	24
3.4.	Populacija in vzorčenje	25
3.5.	Zbiranje podatkov.....	26
3.6.	Obdelava in analiza podatkov.....	26
4.	Rezultati.....	28
5.	Razprava	45
5.1.	Povezava s teorijo	45
5.2.	Kritična ocena metodologije.....	47
6.	Sklepi	49
7.	Predlogi	50
7.1.	Predlogi za praktične ukrepe	50
7.2	Predlogi glede metode socialnega dela.....	51
7.3.	Predlogi za nadaljno raziskovanje.....	52
8.	Literatura	54
9.	Priloge.....	60

1. Teoretični uvod

1.1. Brezdomstvo

Brezdomnost je družbeni pojav, problem moderne družbe, ki se pojavi zaradi prehoda državnega sistema, katerega posledica je večanje socialnih razlik (Boškič & Zajc, 1997).

Stalna definicija brezdomstva zares ne obstaja, definicije variirajo glede na avtorje, okolje, pojmovanje brezdomnosti. Brezdomstvo torej lahko pomeni vse od neprimerne bivališča pa do spanja na prostem in na ulici (Razpotnik & Dekleva, 2007).

Dragana Avramov (1995 v Boškič & Zajc, 1997) je kot del definicije brezdomcev navedla, da so to ljudje, ki jim pomaga javni in volonterski sektor, ker nimajo doma in si sami ne morejo privoščiti prenočišča. Navaja, da so sami izčrpali vse osebne strategije reševanja svoje situacije brezdomstva in so sedaj odvisni od družbene solidarnosti.

Boškič in Zajc (1997) tudi omenjata, da brezdomstvo pomeni, da oseba nima dostopa do osebne stanovanja, ki bi bilo primerno za bivanje. Oseba torej nima dostopa do vode in elektrike, ponavadi tudi ne do sanitarij. Če oseba bivališče ima, stanje stanovanja običajno ni primerno, prav tako ne razmerje med velikostjo prostora in številom oseb, ki tam biva. Navajata, da je ta populacija brezdomnih, torej najbolj de-privilegirana podskupina v modernih družbah, saj nima nobenega dostopa do legalnih, varnih in cenovno dostopnih prebivališč.

Dekleva in Razpotnik (2007a) pišeta o tem, da je brezdomnost, nemožnost ustaljenih socialnih mrež, ki nas v življenju stabilizirajo in dajejo dom. Položaj brezdomstva velikokrat izhaja že iz situacije, ko družina ni zmožna skrbeti za otroka ali pa je v njej prisotno nasilje. Tak otrok začne običajno pot po domovih, rejništvih in zavodih ter zaradi stalnih selitev nima pogojev, da nekje oblikuje stabilno socialno mrežo, z njemu zanesljivimi osebami ter si s tem ustvari dom. Pogosto se brezdomstvo v mladi odrasli dobi začne s konflikti v družini, ko se mlada oseba odloči oditi od doma ali pa doma ni več dobrodošla in se mora znajti sama.

1.1.1. Vrste in oblike brezdomstva

Avtorja Dekleva in Razpotnik (2007b, str. 4-5) pravita, da smo iz ozkih in preprostih definicij brezdomstva prešli na široke in bolj kompleksne, hrati pa od prepoznavanja le izrazitih in očitnih oblik brezdomnosti, prepoznavamo tudi prikrite, nevidne oblike.

Tako avtorja poudarjata dve ključni obliki brezdomstva: odkrito in prikrito. Odkrito je cestno brezdomstvo, za te osebe vemo, da nimajo doma, srečamo jih na ulici, spijo v parkih, nimajo strehe nad glavo. Bolj zaskrbljujoča je skupina prikritih brezdomnih, za katere sploh ne vemo, saj niso v stiku z organizacijami in se skrivajo pred očmi javnosti. Med prikrite brezdomne lahko štejemo tudi osebe, ki bivajo pri sorodnikih in prijateljih in se po parih dneh preselijo k drugi bližnji osebi, v bistvu so brez doma, imajo pa neko streho nad glavo. Prav tako imamo brezdomne, ki bivajo v zapuščenih stavbah, pod mostovi, na stopniščih ali v neurejenih barakah (squati). Ti ljudje imajo sicer streho nad glavo, vendar to nekonvencionalno bivališče ne šteje kot dom. (Boškič & Zajc, 1997, Dekleva & Razpotnik, 2007b).

Avtorja poudarita tudi dnevno brezdomstvo, ki ni vidno v drugih kategorizacijah. Gre za osebe, ki imajo svoj bivalni prostor, ki je dokaj varen in primeren, vendar pa je njihovo življenje čez dan povsem podobno življenju npr. cestnih brezdomcev. Značilnost dnevnih brezdomnih je odsotnost socialnih stikov, ozka socialna mreža, primanjkljaj življenjskih dejavnosti, ki se praviloma povezuje z odsotnostjo materialnih virov in možnosti uporabe prostora. Dnevno brezdomstvo je lahko vmesna faza pred prehodom v "polno" brezdomstvo, lahko pa je tudi razmeroma trajno stanje. Torej, posameznik, ki je dnevni brezdomec, sicer ima bivališče (najpogosteje pri starših ali drugih sorodnikih, včasih celo samostojno), a je izključen iz produktivnih sfer življenja v družbi, katere del naj bi bil, kar pomeni, da ni vključen v zaposlitev, izobraževanje, organizirane prostočasne dejavnosti, njegova socialna mreža pa obsega večinoma le druge ljudi z ulice, torej druge brezdomne (Razpotnik & Dekleva, 2007).

Organizacija FEANTSA (European Federation of National Organisations Working with the Homeless) je, glede na definicije brezdomstva in izzive s katerimi se srečujejo organizacije, ki z populacijo brezdomnih delajo, razvila tipologijo brezdomstva (ETHOS - European Typology of Homelessness and housing exclusion). Brezdomstvo se tako deli na 4 kategorije, kjer najdemo različne oblike bivanja, ki nam osvetlijo tehnike preživetja brezdomnih:

- Brezdomni brez strehe (rooflessness): Sem spadajo tisti brezdomni, ki bivajo na prostem, brez zavetja oziroma imajo neko improvizirano zavetje.
- Osebe brez stanovanja (houslessness): Osebe, ki imajo začasen prostor za prenočitev v zavetiščih in nimajo svojega stanovanja, ženske, ki živijo v varnih hišah, ljudje pred odpustom iz institucij (bolnišnica, psihiatrična bolnica, zapor), osebe, ki bivajo v centrih za tujce ter osebe, ki bivajo v posebnih namestitvah ali stanovanjskih skupinah ter skupnostih, namenjenih brezdomnim.
- Negotova bivališča (insecure housing): Med negotova bivanja spada nelegalno bivanje, brez pogodbe, začasno bivanje pri sorodnikih ali prijateljih, bivanje z grožnjo deložacije iz stanovanja ter življenje z grožnjo nasilja.
- Neprimerna bivališča (inadequate housing): To so lahko barakarska naselja, prikolice in ilegalno kampiranje, začasna bivanja v avtomobilih, ilegalne naselitve zapuščenih stavb (skvotiranje), bivanje v prenatrpanih bivalnih prostorih, kjer, glede na velikost prostora, biva preveliko število ljudi ali bivanje v bivališčih, ki glede na osnovne življenjske standarde niso ustrezna (brez vode, elektrike..). (FEANTSA, 2005 & FEANTSA, 2017).
- Breakey in Fischer (1990 v Boškič & Zajc 1997) navajata nekoliko drugačno tipologijo brezdomnih. Razdelita jih v nekaj podkategorij:
- Ljudje s ceste: to so ljudje, ki bivajo, spijo zunaj. So najbolj potrebni pomoči, vendar jim je tudi najtežje pomagati, saj pomoč večinoma zavračajo. Potrebno je veliko vložene energije, da se pridobi zaupanje osebe in da se lahko ukrepa. Za to skupino so značilne odvisnosti, duševne stiske ali drugi zdravstveni problemi.
- Osebe z duševnimi stiskami: V veliki meri so žrtve brezdomstva ljudje z ovirami, lahko so to osebe z ovirami v duševnem ali telesnem razvoju ali pa z različnimi duševnimi stiskami ter psihiatričnimi diagnozami.
- Odvisni od alkohola: Brezdomstvo se že od nekdaj povezuje z alkoholizmom, ki je še danes eden prevladujočih problemov brezdomcev. Uporaba in konzumiranje alkohola njihovo situacijo še poslabša, saj vpliva na njihove delovne zmožnosti v določenih trenutkih, na psihično pripravljenost ter seveda, na njihovo zdravje. Zaradi alkohola se zmanjša uporabnikova socialna mreža, pogosta je izguba podpore bližnjih.

- Brezdomne družine: Družine lahko ostanejo brez stanovanja zaradi težav v družinskih odnosih, pomanjkanja razpoložljivih stanovanj, glede na denarno zmogljivost, prenehanja dobivanja socialnih pomoči. Pogosto so brezdomne družine, ki nimajo širših družinskih vezi in podpore in imajo že zgodovino družinske nestabilnosti.
- Brezdomni otroci: Brezdomni so tudi otroci, ki pogosto prihajajo iz brezdomnih družin. Zaradi svojega stanja pogosto niso cepljeni, niso redno šolani, se selijo iz zavetišča v zavetišče. Ta skupina na našem področju ni tako zelo vidna in aktualna, saj so taki otroci pogosto nastanjeni v zavodih. V ZDA pa naj bi okoli leta 1997 bilo na cesti okoli 10.000 najstnikov, v zatočiščih pa kar 12.000 otrok brez doma.
- Brezdomska mladina: Sem uvrstimo mladostnike, ki so od doma pobegnili brez vedenja staršev, tisti, ki so odšli z vedenjem staršev ter mladostnike, ki so se prilagodili na ulično življenje preko raznih nelegalnih aktivnosti. Za te mladostnike je značilno, da prihajajo iz družin s številnimi izzivi, pogosto so žrtve zanemarjanja in zlorab.

Brezdomne mlade omenjajo tudi avtorice v monografiji *Odperta scena*, kot še bolj prikrito skupino že tako prikritega brezdomstva. Nekateri mladi so dnevni brezdomci in le prenočujejo doma oziroma pri skrbnikih, nekateri najdejo prenočišče pri prijateljih, tisti, ki spijo na ulici, pa se zatečejo v zelo skrite koticke. Ti mladi, so pogosto prikrajšani za nekatere oblike pomoči brezdomnim, saj se ne identificirajo s starejšo populacijo brezdomnih, prav tako pa jih je sram priznati, da so brezdomni (Kralj Zajc, Mihevc, Martić, Paš, Šabić, 2020 v Grebenc & Šabić, 2020).

Kot še posebno ranljivo skupino brezdomnih, bi omenila tujce. Tujstvo omenjata že Dekleva in Razpotnik (2007c), kot dejavnik brezdomstva, vsaj v očeh javnosti. Precej aktualno stanje pa prikažejo avtorice, ki med mladimi brezdomnimi srečujejo veliko prosilcev za azil, beguncev in priseljencev. Zaradi njihove zadržanosti, je z njimi težje vzpostaviti stik, prav tako pa je prisotna jezikovna ovira. Avtorice predlagajo vzpostavitev terenskega dela specifično za to ranljivo skupino, z vključevanjem organizacij, ki so specializirane za to področje (Kralj Zajc, Mihevc, Martić, Paš, Šabić, 2020 v Grebenc & Šabić, 2020).

Še ena skupina mladih brezdomnih, s katero se srečujejo terenski delavci, so mladi, ki sodijo v skupino LGBTIQ+ oseb. Veljajo za najbolj skrito skupino med mladimi brezdomnimi. Pri nas jasnih podatkov še ni, v tujini pa so ocenili da je delež LGBTIQ+ oseb med brezdomno populacijo med 20 in 40% (Kralj Zajc, Mihevc, Martić, Paš, Šabić, 2020 v Grebenc & Šabić, 2020). Iz tega lahko sklepam, da glavni od dejavnikov brezdomstva pri njih izhaja ravno iz nesprejemanja okolja, zaradi njihove spolne usmerjenosti ali opredeljenosti.

Nezavidljiv položaj med brezdomnimi, imajo tudi ženske. Avtorica Rupar (2020), se v magistrski nalogi ukvarja prav s položajem brezdomnih žensk v povezavi z institucionalnim bivanjem. Omenja, da se na brezdomstvo gleda, kot na moški fenomen, saj so ženske brezdomke redke. Razlog je v tem, da je njihovo brezdomstvo skrito, velikokrat pa vztrajajo v nasilnih razmerjih in zlorabah z namenom, da ne bi šle na cesto. Brezdomnih žensk se drži še večja stigma, njihov nepriviligiran in podrejen družbeni položaj, pa se v situaciji brezdomstva še potencira (Rupar, 2020).

1.1.2. Dejavniki, ki pripomorejo k brezdomnosti

Večina jih po mojem razumevanju izhaja iz družin, ki jih v socialnem delu imenujemo družine s številnimi izzivi (Mešl in Kodele, 2016; Čaćinović Vogrinčič in Mešl, 2019).

Shinn in Witzman (1990 v Boškič & Zajc 1997) navajata različne dejavnike, ki povečujejo nevarnost pojava brezdomstva. Na ravni posameznika navajata:

- značilnosti posameznika: mladost, nizek dohodek, etnična drugačnost, duševne stiske ali telesne ovire
- individualne izkušnje: neprostoivljne izselitve, izguba zaposlitve ali socialnih prejemkov.
- individualno vedenje: vzorci kažejo pogosto zlorabo otrok, ločitve od staršev v rani mladosti, ženske podvržene nasilju

Kot družbeni dejavnik prikažeta sklep mnogih študij, da brezdomci pogosto nimajo socialnih vezi, še posebej bližnjih odnosov s sorodniki.

Dejavnik brezdomnosti pri mladih je lahko tudi ta, da mlade osebe starši ali skrbniki postavijo na cesto ali pa da umrejo in potem mlada oseba enostavno izgubi stanovanje, zaradi dolga

staršev. Pogosto mladi niso sposobni sami skrbeti zase finančno, nimajo prihodka in ne morejo plačevati stroškov npr. najetega stanovanja (Breakey & Fischer, 1990, v Boškić & Zajc, 1997).

Edgar in Meert (2005) navajata faktorje tveganja, ki pripomorejo k brezdomnosti. Faktorje razdelita na 4 polja vzročnosti, kamor pripišeta različne dejavnike tveganja. Ti dejavniki so:

- Strukturni: ekonomski procesi, povečevanje priseljevanja in omejevanje dostopa do statusa državljana, državljanke.
- Institucionalni: storitve, ki ne ustrezajo potrebam po pomoči, odsotnost dostopnih služb, ki bi ustrezale potrebam po pomoči, pomanjkanje ustreznih služb ter odsotnost koordinacije med obstoječimi storitvami
- Odnosni: družinski status – bolj ogroženi so samski, značilnosti v razmerju – npr. nasilje med partnerji, ter razpad odnosov, zaradi ločitve, smrti.
- Osebni: zaposlitveni položaj osebe, državljanstvo, narodnost, gibalno oviranost ali kronične bolezni, zasvojenost, spol, izobraževalni položaj ter položaj priseljenca.

Dejavnike tveganja oziroma dejavnike, povezane s tem, da nekdo postane brezdomec, so povzeli avtorji Lownsborough, Thomas in Gillinson (2004, v Dekleva & Razpotnik, 2007).

Kot glavne so navedli:

- odvisnost od drog ali alkohola
- prekinitev dolgotrajnega razmerja
- težave v duševnem zdravju
- brezposelnost
- bivanje v zaporu ali izkušnje s policijo
- prisilna izselitev od doma (iz družine)
- deložacija
- življenje v zavodu, instituciji za dolgostrajno oskrbo
- nasilje in zloraba

Kot dodatne pa:

- izključitev iz šole oz. pomanjkljiva izobrazba
- vključenost v zavod, institucionalno oskrbo

- kombinacija težav v duševnem zdravju in težav z alkoholom ali drugimi prepovedanimi substancami
- stik s sodnim sistemom
- vključenost v vojsko
- izkušnja brezdomstva v preteklosti
- pomanjkljive podporne socialne mreže
- težave pri vzdrževanju doma
- dolgovi
- povzročanje neprijetnosti sosedom.

1.1.3. Brezdomstvo v Ljubljani

Brezdomnost je številčno zelo težko oceniti. Statistični urad (SURS) podatkov o brezdomcih ne zbira. Po ocenah Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (MDDSZ) je bilo leta 2017 v Sloveniji 2.760 brezdomnih. Ta številka predstavlja le grobo oceno, glede ne programe, ki jih MDDSZ sofinancira. To pomeni, da ni nujno, da so vključeni vsi brezdomni, prav tako so lahko štet večkrat, če obiskujejo več organizacij za pomoč brezdomnim. Po ocenah društva Brezdomni do ključa, je bilo v letu 2016 v Sloveniji nekaj več kot 6.700 brezdomnih oseb (Brodnik, 2017).

Iz raziskave (Dekleva & Razpotnik, 2007b) o oceni obsega brezdomstva v Mestni občini Ljubljana, je vidnih več različnih ocen. Te temeljijo na anketiranju ter podatkih dejavnosti organizacij. Vse pa se gibljejo od 285 navzgor. Tako je, na osnovi podatkov o razdeljevanju brezplačnih kosila, brezdomnih med 319 in 390, na osnovi terenskega anketiranja 300-600, na osnovi policijskih podatkov 700, na osnovi podatkov evidenc Centra za socialno delo pa 318 oziroma 477.

Društvo Kralji ulice ima po besedah zaposlenega, na dan približno 120 obiskovalcev (osebna komunikacija, 21.7. 2021).

V društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote, pa se na dan razdeli med 40 in 60 obrokov (osebna komunikacija, 25.7. 2021).

1.1.4. Organizacije za pomoč brezdomnim v Ljubljani, njihove storitve in zaposleni

V centru Ljubljane in njegovi bližini je kar nekaj organizacij ter programov, ki se ukvarjajo z problematiko brezdomstva ter tem osebam nudijo materialno, psihosocialno ali drugačno pomoč. Na grobo lahko te organizacije in programe delimo na zavetišča in dnevne centre oziroma na programe, ki nudijo vsaj začasno nastanitev in na programe, ki nudijo ostale storitve, ki so prav tako zelo pomembne za brezdomno osebo in njeno dostojanstvo. Poleg naštetih stacioniranih načinov pomoči poznamo tudi terensko delo, strategija reševanja situacije brezdomstva pa je tudi prodaja časopisa (Dekleva & Razpotnik, 2007a).

Podrobneje bom opisala tiste organizacije ter programe, ki so po mojih opažanjih ter iz izkušenj pri delu z brezdomnimi, bolj vidne ter aktualne v sedanjosti.

Organizacije, za pomoč brezdomnim v Ljubljani, so navedene tudi na spletni strani Mestne občine Ljubljana.

Zavetišče za brezdomce na Poljanski

Zavetišče deluje v okviru Centra za socialno delo – Enota Center Od leta 1988 je delovalo kot razdelilnica hrane, sedaj deluje tudi kot zavetišče. Zavetišče vključuje bivališča v stavbi, za katero potrebuje uporabnik odločbo centra za socialno delo, saj se del socialne pomoči, nameni za bivanje v namestitvi. Poleg tega so na voljo tudi zabojniki za prenočitev, kamor lahko pride kdorkoli, prenočevanje je brezplačno, na voljo pa je tudi zabojnik, namenjen osebni higieni (wc, tuš) (Dekleva & Razpotnik, 2007a, str. 72).

Zavetišče za brezdomne uživalce nedovoljenih drog

Program na Poljanski nudi prenočišče in osnovno varnost brezdomnim uživalcem nedovoljenih drog. Nudi tudi podporo uporabnikom za urejanje lastnega življenja, svetovalne dejavnosti in zagovorništvo (ŠENT, 2015).

Društvo Stigma

Ukvarja se predvsem z uživalci prepovedanih drog. Imajo dva dnevna centra, ki omogočata druženje, kavo, izposajo knjig ter uporabo računalnikov. Prav tako so v centru Stigma na voljo injecirni pripomočki. Dejavnosti Stigme je tudi informiranje ter pomoč uporabnikom pri urejanju dokumentov, zagovorništvo in svetovanje (Dekleva & Razpotnik, 2007).

Društvo Vincencijeve zveze dobrote

Deluje v Ljubljani od leta 1994, na pobudo lazaristov. V Dnevnem centru uporabnikom nudijo pomoč ali pogovor, pomoč pri iskanju zaposlitve ter spodbude za zdravljenje. Brezdomnim nudijo topel obrok, obleko in obutev ter možnost tuširanja in pranja oblačil (Dekleva & Razpotnik, 2007a).

Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote ima poleg dnevnega centra še zavetišče, namestitveno podporo na Mirenskem gradu, ki temelji na delavni rehabilitaciji ter namestitveno podporo za ženske. Opravljajo tudi terensko delo (DPVZD, b.d.).

Kralji ulice

So v Ljubljani najbolj znano društvo, ki pomaga na tem področju. Osnovna dejavnost je pomoč in samopomoč brezdomcev in izdajanje cestnega časopisa Kralji ulice. Obiskovalcem dnevnega centra so na voljo prigrizki in napitki ter oblačila. Uporabniki lahko odbijo pomoč pri urejanju dokumentov ali izpolnjevanju vlog, iskanju namestitve ali drugo podporo. V okviru društva se izvaja nastanitvena podpora, terensko delo, pomoč pri deložacijah, športne prireditve, izleti in podobno (Društvo Kralji ulice, 2009-2014).

Zavetišče božjega usmiljenja

Vodijo ga redovnice misionarke ljubezni. Ponujajo prenočišče brezdomnim, ter večerjo in zajtrk. Ne sprejemajo uporabnikov nedovoljenih drog. Vsak, ki pride k njim, pa se zaveže, da bo spoštoval hišni red in pravila. Namestitev pri njih je začasna in traja lahko največ 3 mesece (Dekleva & Razpotnik, 2007a).

O zaposlenih na omenjenih organizacijah ni dostopnih dosti podatkov. Za nekatere je navedeno, da so strokovni delavci ali strokovni sodelavci. Ti imajo navadno neko družboslovno izobrazbo, ni pa nujno. Nikjer ni opredeljeno, kako izobrazbo se zahteva za njihova delovna mesta.

Avtorji Hopper, Bassuk in Olivet (2009), ki so analizirali pristop, utemeljen na razumevanju travme, ter njegovo uporabo v organizacijah za pomoč brezdomnim, so zapisali, da kljub temu, da zaposleni vsakodnevno delajo z osebami s travmatičnimi izkušnjami, za to delo niso

usposobljeni. Večina zaposlenih nima vedenja o travmi ter posledicah le te ali o načinih dela z osebami, s travmatičnimi izkušnjami (Hopper, Bassuk, Olivet, 2009).

Moje videnje, z vidika prostovoljke in praktikantke, v organizacijah za pomoč brezdomnim je podobno. Menim, da se zaposleni vselej ne zavedajo obstoja travmatičnih in obremenjujočih izkušenj pri njihovih uporabnikih, saj se je velikokrat zgodilo, da je prišlo do takojšnjega sankcioniranja, namesto razumevanja. Včasih pa se klic na pomoč enostavno prezre. Menim, da zato, ker zaposleni niso dovolj opremljeni za ravnanje s travmatičnimi izkušnjami, če imajo znanje o tem, pa v ključnih trenutkih to pozabijo ali pa morda ne zmorejo tega uporabiti v praksi. Zaposleni v organizacijah za pomoč brezdomnim, iz mojih osebnih izkušenj, tudi prihajajo iz različnih področij in imajo različne profile izobrazbe, kar pomeni, da se nekateri od njih sploh niso srečali s to tematiko in niso nikjer mogli dobiti znanj, ki bi jih opremila za delo s to populacijo. Zdi se mi tudi, da je na splošno možnosti za individualen pristop in psihosocialno podporo ena na ena, premalo. Zaposleni na organizacijah so zelo zasedeni z izvajanjem programov, ki so prioriteta organizacij, zato tudi časovno ni mogoče nuditi dovolj psihosocialne podpore, pogovorov ter razumevanja.

To temo diplomske naloge sem si izbrala tudi zato, da bi preverila, če je temu res tako in kako situacijo in okoliščine vidjo strokovni delavci na organizacijah.

1.2. Obremenjujoče in travmatične izkušnje v otroštvu ter povezava z izidi v odraslosti

1.2.1. Študije o obremenjujočih izkušnjah v otroštvu in njihovimi povezavami na izide v odraslosti

Kratice ACE označujejo angleški izraz Adverse childhood experience, ki pomeni obremenilne izkušnje v otroštvu. To lahko razumemo tudi kot travmatične izkušnje, saj termin 'adverse' označuje nekaj neugodnega, škodljivega. Pojem se je začel uveljavljati z raziskavo o povezavi med obremenilnim izkušnjami v otroštvu ter psihičnim ter fizičnim zdravjem ljudi, ki sta jo v sodelovanju izvedli organizaciji Centers for Disease Control and Prevention in Kaiser Permanente. Prva raziskava je potekala med leti 1995 in 1997. Vprašalnik vsebuje 10 različnih tipov obremenilnih izkušenj. Anketiranec si za vsak tip izkušnje, s katero se je soočil, pripiše

točko. Raziskava je pokazala, da se je med anketiranimi v ZDA z vsaj enim tipom obremenilne izkušnje v otroštvu srečalo približno 2/3 splošne populacije anketiranih. Od tega jih je še 87% navedlo tudi drugo izkušnjo. Raziskovalci so poročali o premosorazmerni povezavi števila obremenilnih izkušenj v otroštvu ter različnimi negativnimi izidi. Več kot je teh, večje naj bi bilo tveganje za kajenje, uporabo prepovedanih drog, večja je možnost pojava psihičnih stisk ter kroničnih bolezni, življenjska doba pa se krajša. Raziskavo so kasneje izvedli tudi v drugih državah (CDC, 2020).

Raziskava je bila v letu 2019 izvedena tudi pri nas. Anketo je izpolnilo 4.939 oseb, podatkovna baza pa je bila uravnotežena po spolu, starosti, statističnih regijah in izobrazbi. Nobene od obremenjujočih izkušenj, iz osnovnih 10 kategorij, ni imelo 23,5% vprašanih. Vsaj eno obremenjujočo izkušnjo je doživelo kar 76,5% vprašanih, od tega se je 27% soočilo s štirimi ali več (Kuhar, 2020).

1.2.2. Ključne obremenjujoče izkušnje v otroštvu

CDC (2020) navaja 3 različna področja obremenjujočih izkušenj v otroštvu. To so zloraba, zanemarjanje in izkušnje v družinskem okolju, katerih priča je otrok. Vsako področje je razdeljeno na podkategorije obremenilnih izkušenj v otroštvu, ki pa se nanašajo na prvih 18 let življenja osebe.

Zloraba:

- Emocionalna ali čustvena zloraba (psihično nasilje)
- Fizična zloraba
- Spolna zloraba

Izzivi v družinskem okolju:

- Nasilje nad materjo
- Zloraba prepovedanih drog ali alkohola družinskega člana
- Duševne stiske družinskega člana
- Družinski član, ki prestaja kazen zapora
- Ločitev staršev

Zanemarjanje:

- Čustveno zanemarjanje
- Fizično (materialno) zanemarjanje

Dodatni dejavniki, ki jih je slovenska študija vpeljala so: podpovprečen materialni položaj, viktimizacija s strani prijateljev, diskriminacija, podpovprečni šolski uspeh, težja prometna nesreča ali bolezen ter smrt bližnje osebe (ki je osebi bližje kot starš) (Kuhar, 2020).

Pomemben obremenjujoč dejavnik, ki pa ni vključen v prve študije obremenjujočih izkušenj v otroštvu, je revščina. Velikokrat se pojavi kot posledica obremenjujoče izkušnje (ločitev, smrt starša). Mnogo družinam s številnimi izzivi, ki preobremenijo družino in jo destabilizirajo, je revščina skupna. Ta je prisotna zaradi brezposlenosti staršev, nizkih možnosti za zaposlitev, nizkih dohodkov in dolgov in podobno. Družine, ki živijo v revščini, težje nudijo oporo in spodbudo otrokom za svetlo prihodnost (Čačinovič Vogrinčič, Mešl, 2019).

Sama bi v to kategorizacijo obremenjujočih izkušenj, za namen raziskovanja, vključila še izkušnje vojne, izkušnje begunstva ter izkušnje naravnih nesreč, katere so v literaturi sicer označene kot travmatične (Foy, 1992), vendar v študije niso vključene.

1.2.3. Obremenjujoče in travmatične izkušnje ter razlika

V povezavi s tematiko, ki jo raziskujem, zasledim dva pojma neprijetnih izkušenj v otroštvu: obremenjujoče izkušnje in travmatične izkušnje. Meja med enimi ter drugimi ni popolnoma jasna. Sama razumem pojem obremenjujoče izkušnje kot nadpomenko travmatičnim izkušnjam, v smislu, da vsaka obremenjujoča izkušnja, še ni nujno travmatična. V nalogi uporabljam oba pojma, saj se mi zdi pomen obojih izkušenj v otroštvu, v povezavi z življenjem v odraslosti, pomemben. V povezavi z obema pojmi pa so navedeni tudi na razumevanju travme utemeljeni pristopi.

Mešl in Drobnič Radobuljac (2019) navajata, da so definicije travme nejasne. V slovarju slovenskega jezika je opredeljena, kot poškodba, zaradi pretresa, kot je hudo, težko doživetje. Medtem ameriška klasifikacija duševnih motenj (DSM-5) pojem travme povezuje z akutno stresno reakcijo in posttravmatsko stresno motnjo, a avtorji opozarjajo, da je pojem travmatične izkušnje širši. Travmatičnim dogodkom je skupno to, da gre za ogrožujoč

dogodek, ki pri ljudeh izzove izjemen strah, saj nas njim nimajo nadzora ter ga ne morejo obvladati. Tak dogodek lahko pusti posledice na duševnem zdravju, telesu in možganih.

Ameriška agencija The Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA, 2014, v Kuhar, 2020) razloži, da travma izvira iz dogodkov ali okoliščin, katere je oseba doživljala kot čustveno ali telesno škodljive ali življenjsko ogrožujoče. Značilno je, da imajo trajne in obremenjujoče učinke na vedenje, delovanje ter duševno, fizično, socialno in duhovno blagostanje osebe.

Obremenjujoče izkušnje se lahko pojavijo kot enkraten dogodek ali kot ponavljajoča se situacija skozi daljše obdobje, tudi več let (Foy, 1992).

Blizu mi je poimenovanje Bernarda Stritih, ki posttravmatsko stresno motnjo poimenuje 'duševna rana'. Menim, da je ta izraz lahko zelo uporaben, saj se lahko nanaša tako na obremenjujoče kot na travmatične izkušnje, ne označuje in ne stigmatizira, z njim pa sem se večkrat srečala tudi že v kontekstu brezdomstva. Stritih zapiše, da imajo posledice travmatične izkušnje, lahko veliko rušilno moč, ter lahko bistveno otežijo življenje preživelega, prav tako pa vplivajo tudi na življenja bližnjih in drugih članov socialne mreže preživelega (Stritih, 2005).

Vodja slovenske raziskave o obremenjujočih izkušnjah opredeli obremenjujoče izkušnje v otroštvu kot posebno škodljive ter potencialno travmatične (Kuhar, 2020).

1.2.4. Prepoznavanje obremenjujočih in travmatičnih izkušenj –simptomi in posledice

V družinah oseb, kjer je bilo pogosto nasilje, se ti vzorci in odzivi prenašajo naprej, saj se otrok nauči teh odzivov. Osebe, ki so preživele različne travmatične izkušnje, se lahko na popolnoma vsakdanje okoliščine odzovejo neprimerno in nefunkcionalno. Njihov odziv je lahko agresiven, vendar ga ne gre vzeti osebno, saj je to lahko podzavesten odziv na vsakdanjo stvar, ki je posamezniku sprožila povezavo s travmatično izkušnjo (Gostečnik, 2019).

Ob spremljanju odzivov brezdomnih oseb lahko opazim, da je to precej pogost pojav, katerega moramo kot strokovni delavci poznati in razumeti.

Kot posledica travmatičnih oziroma obremenilnih izkušenj v otroštvu pa tudi v odraslosti, se lahko pri posamezniku pojavi PTSM – post travmatska stresna motnja. Ta nastane zaradi prekinitve ključnih povezav med pomembnimi možganskimi strukturami, ob visoko stresni situaciji (Gostečnik, 2019).

Post travmatska stresna motnja se lahko pojavi po nekem obdobju po doživetju izkušnje ali takoj po njej. Kaže se v tako imenovanih 'flash-backih', torej neprijetnih in nenadzorovanih, živih spominih na obremenilno izkušnjo, v nočnih morah, vedenjskih težavah in izbruhih jeze. Pogosto motnjo spremljata depresija in anksioznost, ki sta prav tako lahko posledici obremenjujoče izkušnje. Osebe, ki so preživele travmatične dogodke imajo pogosto težave pri vzpostavljanju zaupnih odnosov z ljudmi (Foy, 1992).

Za soočanje in reševanje obremenjujočih in travmatičnih izkušenj, bi bilo potrebno zgodnje identificiranje le teh pri uporabnikih, kot komponenta v celovitem pristopu obravnave travme. V tujini se vzpostavljajo presejalni testi (screening), katerih namen je zaznavanje obremenjujočih izkušenj v otroštvu, simptomov travme ter dejavnikov psihične odpornosti (Kuhar, 2020; Hopper, Bassuk, Olivet, 2009).

Posledice omenjenih izkušenj so tudi neželeni, neprijetni izidi v odraslosti. Pri osebah, ki so doživele več obremenjujočih izkušenj v otroštvu, obstaja dvakrat višja možnost za debelost ali diabetes, dva do štirikrat večja možnost za kajenje, prekomerno rabo alkohola, bolezni srca in dihal ter kronično depresijo, tri do šestkrat večja možnost obstaja za razvoj duševnih stisk, alkoholizem ter tvegano spolno ravnanje, več kot sedemkrat višji pa so obeti za rabo prepovedanih drog, poskuse samomora ter da oseba postane žrtev ali storilec nasilja (Hughes, 2017, v Kuhar, 2020).

Mnogo od naštetih vedenj, ravnanj in značilnosti, lahko prepoznamo pri večini oseb v populaciji brezdomnih.

1.2.5. Vloga psihične odpornosti pri okrevanju

Način soočanja posameznika z zunanjimi pritiski ter travmatičnimi dogodki ni odvisen le od objektivnih okoliščin, temveč tudi od osebnostnih lastnosti. Tako tudi rešitev brezdomnosti ne leži le v zagotavljanju doma, stanovanja, ampak tudi v delu na sebi (Shin & Witzman, 1990 v Boškić, Zajc, 1997).

Na travmatične dogodke se posamezniki odzovejo različno, to pa je odvisno od številnih dejavnikov, med drugim tudi od stopnje psihične odpornosti. Pozitivni učinki psihične odpornosti se zelo poudarjajo ob negativnih učinkih obremenjujočih izkušenj v otroštvu, na ravni posameznika, odnosov ter skupnosti. Psihično odpornost gradijo osebne značilnosti, samopodoba, strategije spoprijemanja s težavami in samoučinkovitost ter značilnosti primarne družine ter širšega okolja. Psihična odpornost predstavlja tudi prilagoditveni odziv v travmatični, stresni, obremenjujoči izkušnji, ta pa je odvisen od posameznikove psihološke in biološke organizacije, socialnega konteksta in zgodovine posameznika. Uspešno soočenje s travmatično izkušnjo pomeni, da le to vodi do osebne rasti (Kuhar, 2020).

Dejavnike psihične odpornosti lahko vidim kakor vire moči, ki opolnomočijo preživelega za nadaljno življenje. V socialnem delu poznamo moč okrevanja kot enega temeljnih konceptov v Leksikonu moči (Saleebey, 1998), v angleščini znan kot resilience ali odpornost (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl, Možina, 2005).

1.2.6. Povezava obremenjujočih in travmatičnih izkušenj v otroštvu z izidom brezdomstva v odraslosti

Na povezavo teh obremenjujočih izkušenj z brezdomnostjo kažejo raziskave o vplivu obremenjujočih izkušenj v otroštvu na izide v odraslosti – t.i. študije o obremenjujočih izkušnjah v otroštvu (ACE-Adverse Childhood Experience Studies), ki so pokazale, da obremenjujoče in travmatične izkušnje v otroštvu povečajo tveganja za bolezni, slabo zdravje, tveganja vedenja v odraslosti. Rezultati kažejo, da je večje število obremenjujočih izkušenj, povezanih z revščino – kamor spada tudi brezdomnost. (National Health Care for the Homeless Council, 2019).

Po prvotni raziskavi, v izvedbi Centers for Disease Control and Prevention and Kaiser Permanente (National Health Care for the Homeless Council, 2019), ki je raziskovala celotno populacijo, se je odvila še raziskava Nacionalnega Inštituta za duševno zdravje (National Institute of Mental Health), o povezavi med obremenilnimi izkušnjami v otroštvu ter tveganji za brezdomnost v odraslosti. Njen namen je bil potrditi hipotezo, da obremenilne izkušnje v otroštvu povečajo možnost tveganja z pojav brezdomnosti v odraslosti. Raziskava je bila izvedena preko telefona in zato so bili raziskovalni instrumenti temu prilagojeni. Rezultati so

pokazali, da je bilo med brezdomnimi, skoraj 69 odstotkov teh, ki so se soočili s katerokoli obremenilno izkušnjo v otroštvu. Med temi, ki niso bili nikoli brezdomni je bilo takih le 22 odstotkov. Pomanjkanje starševske skrbi je v celotnem vzorcu občutilo 15,6 odstotka, v vzorcu le tistih ljudi, ki so bili kadarkoli brezdomni, pa je to občutilo kar 66 odstotkov, kar kaže na korelacijo pomanjkanja starševske skrbi v otroštvu in brezdomstva v odraslosti. Sklepna trditev je, da bi lahko imelo preprečevanje zlorabe in zanemarjanja otrok ključno vlogo pri zmanjševanju socialnih problemov in brezdomnosti (Herman, Susser, Struening & Link, 1997).

Podatki za Slovenijo kažejo, da je kar 41 odstotkov brezdomnih na cesto odšlo iz okolja, ki jim je predstavljalo matično družino ali nek njen nadomestek kot so rejniška družina ali zavod, v katerem so bili nastanjeni. Iz tega lahko sklepamo, da je bilo slednje okolje, ter konflikti v njem, za mlade tako zelo obremenjujoče, da so bili prisiljeni oditi – na ulico (Dekleva in Razpotnik, 2007a). V mladi odrasli dobi se brezdomni kontinuirano soočajo z obremenjujočimi dejavniki, ki reševanje nastale situacije še otežijo, med drugim se soočajo z pomanjkljivo socialno mrežo ter z odvisnostmi (Dekleva in Razpotnik, 2007b). Med populacijo brezdomnih so pogoste tudi dvojne medicinske diagnoze, torej kombinacija odvisnosti ter duševne stiske (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Gostečnik (2019) pa piše, da se duševne stiske lahko pogosto pojavijo kot posledica travmatičnih izkušenj v otroštvu.

Na povezavo kažejo tudi izsledki raziskave, ki so navaja Stegne (2015), o psihosocialnem statusu brezdomnih. Brezdomne anketirance so povprašali po izkušnjah nasilja v družini, duševnih stiskah in odvisnostih. Vse od naštetih pa spadajo med 10 kategorij obremenjujočih izkušenj prvotne študije. Težave v družini so bile prisotne pri 61% populacije. Pri 49% je bilo prisotno fizično nasilje, težave z odvisnostjo pri skoraj 36%, duševne stiske pa pri 12% (Psihosocialni status brezdomnih, 2014, v Stegne 2015).

1.3. Na razumevanju travme utemeljen pristop

Avtorici Mešl in Radobuljac (2019, 215) poudarjata pomen na razumevanju travme temelječega pristopa predvsem pri delu z otroki, ki so preživeli travmatično izkušnjo. Navajata, da se v Sloveniji ta pristop še ni začel načrtno uvajati v organizacijah na področju šolstva, zdravstva in socialnega varstva ter da ga strokovnjaki še ne poznajo. Po Steele in

Malchiodi (2012, v Mešl & Drobnič Radobuljac, 2019) ta pristop prepozna simptome travme ter priznava vlogo travme v življenju posameznika.

Temeljno izhodišče pristopa je izogibanje retravmatizaciji in povzročanju dodatne škode v procesih pomoči. To lahko povzročimo, če sklepamo, da potrebujejo vse osebe z travmatično izkušnjo, enako pomoč. Pristop izhaja iz načel varnosti, zaupanja, izbire, sodelovanja ter krepitve moči. Organizacije, ki delujejo po tem pristopu, naj bi glede tega pristopa izobrazile vse zaposlene, tako da tudi ne-strokovnjaki (kot npr. receptor, varnostnik..) znajo ravnati v skladu z njim (Mešl & Drobnič Radobuljac, 2019, 216).

Howard Bath (2018) navaja tri stebre na razumevanju travme temelječega pristopa. To so varnost (safety), povezave ali odnosi (connections) in nadzorovanje čustvenih odzivov (managing emotions). Gre za tri sestavine, potrebe, ki jih otrok ob obremenilnih izkušnjah ni imel zadovoljenih. Varnost predstavlja tako fizična varnost kot tudi varen, zaupen prostor, in je prvi pogoj, ki ga moramo zagotoviti pri delu z otrokom ali odraslo osebo, ki ima travmatične izkušnje. Delo se lahko začne šele, ko se oseba ali otrok počuti varno. Druga sestavina so povezave oziroma odnosi, kar v kontekstu pristopa pomeni varne odnose z odraslimi, skrbniki. Pomanjkanje le teh je v otroku povzročilo nezaupanje do odraslih, dvome v njih in izogibanje. To lahko v odnosu uporabnika in strokovnjaka do neke mere nadomesti varen in zaupen odnos s strokovnjakom, ki je zanesljiv zaveznik sogovornika. Tretji steber, h kateremu stremlji pristop je nadzorovanje čustvenih odzivov, ki je zaradi travmatičnih izkušenj težko izvedljivo. Odzivi so lahko nefunkcionalni v obdobju, ko obremenilne situacije ni več. Pristop osebo vodi v prepoznavanje čustev ter učenje spretnosti nadzorovanja lastnih odzivov.

V procesih pomoči, se je potrebno zavedati, da je imel sogovornik lahko v otroštvu eno ali več obremenjujočih izkušenj ter ravnati skladno s tem zavedanjem. To pomeni, da se je potrebno izogibati retravmatizaciji teh oseb, ter jih opolnomočiti za sedanje življenje, jim vrniti nadzor nad lastnim življenjem in jim pomagati razumeti posledice, ki jih je otroška travma pustila na njihovih življenjih (Knight, 2014).

1.3.1. Na razumevanju travme utemeljeno socialno delo

Glavna izhodišča na razumevanju travme temelječega pristopa se zelo povezujejo s temeljnimi izhodišči socialnega dela. Ta načela so (po Steele & Malchiodi, 2012 v Mešl & Drobnič Radobuljac, 2019, 216-217):

- razumevanje travme in njenih vplivov
- zagotavljanje varnosti
- zagotavljanje kulturnih kompetenc
- povečanje nadzora, izbire in avtonomije osebe
- delitev moči in vodenja
- integracija pomoči
- okrevanje se zgodi v odnosih
- okrevanje je možno

Avtorji (Hopper, Bassuk & Olivet, 2009) so strnili glavne elemente na razumevanju travme utemeljenega pristopa:

- zavedanje travme uporabnikov pri zaposlenih
- poudarek na varnosti in varnem, zaupnem prostoru
- priložnosti za vračanje nadzora uporabnikom
- opolnomočenje, krepitev moči

Ob branju zgornjih, lahko opazim značilne elemente socialnega dela, predvsem zagotavljanje varnega, zaupnega prostora za pogovor in soustvarjanje ter to, da proces temelji na krepitvi moči, ne pa na poudarjanju pomankljivosti in problemov (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl, Možina, 2005).

Podobna načela poudari tudi avtorica Levenson (2017), kot ključne sestavine na razumevanju utemeljenega pristopa. Navaja varnost (fizična in zaupen prostor), zaupanje, možnost izbire, sodelovanje med uporabnikom ter strokovnjakom ter opolnomočenje.

1.3.2. Pomen na razumevanju travme temelječega pristopa za delo z brezdomnimi

Znanje o povezavi obremenjujočih izkušenj v otroštvu, z izkušnjo brezdomstva, je na področju dela z brezdomnimi zelo pomembno, saj so različne študije pokazale, da le te pripomorejo k izidu brezdomnosti v odraslosti osebe (Hopper, Bassuk in Olivet, 2009).

Glede razreševanja problematike brezdomstva, se mi zdi pomemben zapis avtorice Stegne (2015), ki je v poročilu kongresa zapisala, da pri obravnavanju brezdomstva ne smemo reševati le materialnih stisk. Hrana, obleka in streha nad glavo so lahko osnova za začetek dela, nasprotno dosežemo le učinek 'pometanja s ceste', problematika pa se dolgoročno ne razreši. Stegne poudari socialno oporo in okolje, ki osebi omogoča osebni razvoj (Stegne, 2015).

Glede na napisano, lahko vidim prostor za nadgradnjo in kompleksnejše ukvarjanje s problematiko brezdomstva, v pristopu, utemeljenem na razumevanju travme.

Pri delu z otroki bi imel pristop tudi preventivno vlogo. Tak pristop bi lahko pomagal pri zmanjševanju zlorab in učinkovitejši zaščiti otrok, ki bi imeli boljše pogoje za nadaljevanje življenja v ugodni smeri. Tako bi poskrbeli za manj dejavnikov tveganja, ki povečujejo možnost brezdomstva (Chapman, Dube & Anda, 2007).

Prav tako bi bilo pomembno, da bi strokovni delavci poznali pristop, temelječ na razumevanju travme, saj so le te pogoste med uporabniki organizacij za brezdomne. Uveljavljanje pristopa bi lahko izboljšalo komunikacijo strokovnih delavcev z uporabniki ter jo prilagodilo njihovim izkušnjam, pomembno pa bi poudarilo razumevanje posameznika, ki se sooča s posledicami obremenilnih izkušenj. S prilagoditvijo dela v smeri razumevanja travme, bi uporabniki dobili boljše pogoje za okrevanje od travme in s tem spodbudo za sedanost ter reševanje brezdomne situacije (Kuhar, 2020).

Le kontinuirano načrtovanje programov v smeri na razumevanju travme, med organizacijami za pomoč brezdomnim, lahko vodi do splošnega premika v dojemanju filozofije pomoči brezdomnim ter tako do celovitih storitev, ki bi upoštevale smernice za delo, utemeljeno na razumevanju travme (Hopper, Bassuk, Olivet, 2009).

1.3.3. Implementacija na razumevanju travme utemeljenega pristopa v že obstoječe programe

Avtorici Mešl in Drobnič Radobuljac pravita (2019), da bi omenjeni pristop bilo potrebno uvesti predvsem na področju zaščite otrok. Uporabnost pristopa vidim tudi v povezavi s tematiko brezdomstva na slovenskem, saj ga v tujini uporabljajo tudi že pri delu z brezdomnimi (Hopper, Basuk, Olivet, 2009).

Pri naslavljanju travme je potreben celovit pristop, kar pa zahteva veliko sprememb, v delovanju relevantnih organizacij in njihovih zaposlenih, ki omogočajo uporabnikom in zaposlenim pogoje za krepitev psihične odpornosti in okrevanje od travme (Kuhar, 2020).

Pri implementaciji na razumevanju travme utemeljenega pristopa, je pomembno upoštevati nekaj napotkov, ki so osnova za vpeljevanje pristopa v že obstoječe programe. Potrebna je zavzetost za to na mnogih ravneh sistema. Za vpeljavo je potrebno narediti oceno potreb, da se identificira področja, kjer so potrebne spremembe. Na ravni organizacij je potreben ponoven pregled okolja, delovanja, storitev in procesov pomoči ter prilagoditev le teh, da bi bili bolj v skladu z razumevanjem travme. Za osebe, ki delajo s populacijo ljudi z obremenjujočimi ali travmatičnimi izkušnjami, je potrebno zagotoviti usposabljanje na temo travme, ter ponuditi supervizijo in možnost refleksij tako zaposlenim, kakor tudi uporabnikom. Pomembno je tudi, da se zagotovi dostopno, specifično pomoč pri razreševanju travm (Hopper, Bassuk, Olivet, 2009).

Glede na pregled delovanja storitev, ki delajo na razumevanju travme, na njihovem lokalnem področju, so avtorji zapisali nekaj pomembnih smernic takega delovanja za še bolj na razumevanju travme utemeljeno delo:

- strategije v izogib retravmatizaciji uporabnikov
- zgodnje zaznavanje prisotnosti obremenjujočih in travmatičnih izkušenj
- dostopnost storitev, ki se odzovejo na travmo
- celovit pristop, ki je razumevajoč in vključuje
- sodelovanje uporabnikov pri vrednotenju storitev
- zagotovljena finančna sredstva za razvoj pristopa
- upoštevanje kulturne in jezikovne različnosti

- podpora skupnosti, državnih sistemov socialnega varstva (Hopper, Bassuk, Olivet, 2009).

2. Formulacija problema

Kot prostovoljka ter praktikantka med časom študija, sem veliko časa preživela v organizacijah za brezdomne v Ljubljani. Ob delu in druženju z uporabniki sem se srečevala z različnimi zgodbami ter spoznala njihove stiske in potrebe v njihovih situacijah.

Brezdomne osebe s katerimi sem bila v stiku, so v svojih zgodbah večinoma poročale, da so v otroštvu doživljale številne obremenjujoče dogodke in izkušnje, kot so npr. odvisnosti skrbnika od substanc in/ali alkohola, fizično, psihično in/ali spolno nasilje ter tragedije kot je smrt staršev zaradi bolezni ali drugih tragičnih dogodkov.

Na povezavo teh obremenjujočih izkušenj z brezdomnostjo kažejo tudi različne raziskave o vplivu obremenjujočih izkušenj v otroštvu, na izide v odraslosti – t.i. študije o obremenjujočih izkušnjah v otroštvu (ACE-Adverse Childhood Experience Studies). Te so pokazale, da obremenjujoče in travmatične izkušnje v otroštvu povečajo tveganja za brezdomnost v odraslosti (National Health Care for the Homeless Council, 2019).

Zavedanje prisotnosti obremenjujočih in travmatičnih izkušenj pri uporabnikih, je tako ključnega pomena za strokovne delavce, ki z njimi delajo, zato želim poudariti pomen na razumevanju travme utemeljenega pristopa dela (ang. trauma-informed care), v procesih pomoči brezdomnim osebam (Hopper, Bassuk in Olivet, 2009).

Pomoč brezdomnim v Ljubljani nudi več organizacij, vendar pa se njihove storitve osredotočajo predvsem na osnovne življenjske potrebe uporabnikov (Razpotnik, Dekleva, 2007a). V teh organizacijah iz svoje pozicije udeležene opazovalke trenutno prepoznavam pomanjkanje znanja in sistemskih možnosti za delo z brezdomnimi, ki bi izhajalo iz razumevanja travme.

V diplomskem delu želim raziskati, v kolikšni meri, se strokovni delavci v organizacijah za pomoč brezdomnim v Ljubljani, zavedajo prisotnosti obremenjujočih in travmatičnih izkušenj v otroštvu brezdomnih uporabnikov, kako le te prepoznavajo, kako z njimi ravnajo in kako izhajajo iz pristopa, utemeljenega na razumevanju travme.

Zanima me tudi, do kakšne mere je možna implementacija na razumevanju travme utemeljenega pristopa v obstoječih pogojih in programih dela ter kakšna znanja, vire in sredstva bi še potrebovali, da bi procese pomoči lahko bolj prilagodili na razumevanju travme utemeljenemu pristopu.

V procesu raziskovanja bom poskušala odgovoriti na naslednja vprašanja:

Kako zaposleni, v organizacijah za pomoč brezdomnim, razumejo in opredeljujejo dejavnike, ki prispevajo k brezdomnosti?

Kako razumejo vlogo obremenjujočih in travmatičnih izkušenj v otroštvu pri brezdomnih ter kako jih prepoznavajo?

Kaj strokovnim delavcem pomeni na razumevanju travme utemeljen pristop ter kako ga uporabljajo vsakodnevno, v procesih pomoči?

S kakšnimi osebnimi stiskami se soočajo zaposlene v organizacijah za pomoč brezdomnim, v procesih pomoči?

Kako vidijo možnosti za delo utemeljeno na razumevanju travme in kakšna sredstva bi za to potrebovali?

3. Metodologija

3.1. Vrsta raziskave

Raziskava je kvalitativna, saj ne zagotavlja podatkov, ki jih lahko preštevamo, ampak temelji na zbiranju osnovnega izkustvenega gradiva. Gradivo predstavljajo besedni opisi, pridobljeni v procesu raziskovanja (Mesec, b.d., str. 86).

Raziskava je empirična, saj sem, z metodo spraševanja, zbirala novo izkustveno gradivo in podatke (Mesec, b.d., str. 84).

Raziskava je tudi poizvedovalna, ker je uvod v spoznavanje nekega področja in problematike, ki še ni zelo znano in raziskano na našem področju in zato postavljanje hipotez še ni možno (Mesec, b.d., str. 80).

Gradivo je bilo obdelano in analizirano s postopkom kodiranja.

3.2. Teme raziskovanja

Teme, ki sem jih vključila v raziskavo:

- I. Brezdomne osebe
- II. Dejavniki, ki pripomorejo k brezdomnosti
- III. Organizacije za pomoč brezdomnim
- IV. Obremenjujoče in travmatične izkušnje
- V. Na razumevanju travme utemeljen pristop

3.3. Merski instrumenti in viri podatkov

Merski instrument, ki mi je bil v pomoč pri raziskovanju, je vprašalnik s smernicami za intervju.

Na začetku so 4 vprašanja zaprtega tipa in sicer, organizacija, kjer je oseba zaposlena ter področje dela, leta izkušenj dela s populacijo brezdomnih oseb ter izobrazba. Ostala vprašanja so odprtega tipa ter zastavljena tako, da vprašani tembolj izhaja iz sebe, lastnega

razumevanja ter delovanja. Odprtih vprašanj je 19, po potrebi sem dodala podvprašanja med pogovorom.

Vprašalnik je razdeljen na tri dele, ki sovpadajo z teoretičnim uvodom naloge. Prvi del sprašuje o brezdomstvu, drugi o obremenjujočih in travmatičnih izkušnjah uporabnikov ter tretji o na razumevanju travme temelječem pristopu.

Vprašalnik je priložen med priloge.

3.4. Populacija in vzorčenje

Populacija raziskave so strokovni delavci, zaposleni v organizacijah za pomoč brezdomnim. Pogoji je, da delajo s populacijo brezdomnih vsaj tri leta, ni pa nujno, da so vsa tri leta v organizaciji zaposleni. Za izvedbo intervjuja so mi pomembne izkušnje s populacijo brezdomnih, za kar je dovolj tudi prostovoljno delo pred zaposlitvijo. Izobrazba zaposlenih ni bila pogoj.

Vzorec bo neslučajnostni in priročen. Pri slučajnostnem vzorcu, mora imeti vsaka enota populacije enako možnost, da pride v vzorec (Mesec, 1997, str. 153). Ker za vse organizacije ni dostopnih podatkov o zaposlenih ter njihovih kontaktov, tega ni možno zagotoviti. Tako je vzorec neslučajnosten.

Vzorec je priročen, saj sem intervjuje izvedla z osebami, ki jih poznam, s katerimi imam največ stikov, saj sem se tako najlažje dogovorila za intervju. Intervju sem opravila z 4 trenutno zaposlenimi iz dveh glavnih organizacij za pomoč brezdomnim. To sta Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote ter Društvo Kralji ulice. Peta oseba s katero sem izvedla intervju, je pred kratkim prenehala delati v eni od organizacij, kar se mi zdi dobro za raziskavo, saj je podala bolj kritične odgovore.

Vzorec je zožen na Ljubljano zaradi krajevine dostopnosti in ni reprezentativen, torej ga ne moremo posplošiti na celotno populacijo.

3.5. Zbiranje podatkov

Kot metodo raziskovanja sem uporabila intervju, ki je bil delno standardiziran. Intervjuje sem opravila s petimi strokovnimi delavci. Za izvedbo intervjujev sem uporabila smernice za intervju. Pridobljeni podatki so opisni.

Strokovne delavce sem kontaktirala preko sms sporočil, preko maila ali v živo, pojasnila sem, kaj raziskujem, s kakšnim namenom, ter jih povabila k sodelovanju.

Intervjuje sem izvedla na delovnem mestu intervjuvanca. Nekateri sogovorniki so želeli videti vprašalnik kak teden pred izvedbo intervjuja, zato sem jim to omogočila, da bi se lažje pripravili. Dva intervjuvanca, ki te želje nista izrazila, sta dobila vprašalnik na vpogled tik pred izvedbo. Menim, da sta tako lahko dala bolj spontane in pristne odgovore.

Intervjuje sem snemala s privolitvijo sogovornikov. Vsak intervju je trajal med 30 minut do ene ure.

3.6. Obdelava in analiza podatkov

Pridobljene podatke sem obdelala po postopku odprtega in osnega in odnosnega kodiranja.

Najprej sem intervjuje dobesedno zapisala in parafrazirala. Izpustila sem mašila, medmete in dele pogovora, ki niso bili del intervjuja (vprašanje o času, wc premor..). Določila sem izjave ter vsaki pripisala številko oziroma oznako, ki jo sestavlja črka, ki pove iz katerega intervjuja izhaja izjava, ter številka, ki pove, katera je bila izjava po vrsti v intervjuju.

Tako označene izjave, sem z postopkom odprtega kodiranja, uredila v tabelo. Za vsak intervju sem izdelala svojo tabelo, v kateri sem izjavam dopisala pojme, katere sem združila v kategorije, ter tem pripisala nadpomenko - temo.

Oris:

IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
Konkretna izkušnja je npr. nasilje v družini	Nasilje v družini	Obremenjujoča izkušnja	Dejavniki za brezdomstvo

Nato sem gradivo še osno kodirala. Označene izjave sem z pojmi razvrstila pod kategorije ter te pod teme. Tako sem dobila hierarhično urejene podatke, od najširših pojmov k najožjim.

Oris:

1. Tema

a. Kategorija

I. Pojem 1

II. Pojem 2

Podatke sem še odnosno kodirala oziroma jih primerjala med seboj.

4. Rezultati

V tem poglavju predstavim rezultate odprtega, osnega in odnosnega kodiranja, s pomočjo določenih tem in kategorij.

BREZDOMSTVO

- Definiranje

Glede na raziskavo, strokovni delavci in delavke definirajo brezdomno osebo, kakor nekoga, ki je brez doma (A1, E1), je dom izgubil (C1) ali nekoga, ki ima streho nad glavo, nima pa socialne mreže in odnosov, ki bi ga podpirali pri življenju in mu predstavljali dom (A2) ter ni zmožen samostojno reševati svojih problemov (C1). Brezdomne definirajo tudi kot uporabnike organizacij za pomoč brezdomnim (E1). Pri definiranju in prepoznavanju brezdomnosti, strokovni delavki pomaga ETHOS tipologija brezdomnosti (D1).

Brezdomstvo ima več različnih oblik in vrst, sklep je, da je cestnega brezdomstva bolj malo (B1), več pa je skritega brezdomstva (D2). Brezdomni pa so lahko zelo raznolika skupina (E2).

- Značilnosti

Značilnosti brezdomnih oseb so, da imajo pomanjkljivo socialno mrežo izven brezdomne populacije (E3, C2) ter da se največ družijo z drugimi brezdomnimi ali odvisnimi od drog in alkohola (E4). Za brezdomne je značilna nezmožnost funkcioniranja in nesamostojnost, zato je v njihovem življenju nujna pomoč organizacij (A3). Pred stiskami bežijo ali pa le te še poglobljajo (C2). Brezdomni so lahko za krajše ali daljše obdobje, lahko to sprejmejo kot način življenja, za večino pa je težka integracija v ozke družbene okvirje (E5).

- Bivališče

Bivališča, če jih imajo, so pogosto neprimerna (B2), nezanesljiva in ne varna (B3).

DEJAVNIKI, KI PRISPEVAJO K BREZDOMSTVU

- Individualni / osebni dejavniki

Kot pogost mikro dejavnik navedejo izvirno (C3), primarno družino, ki posameznika ne opremi za življenje (A5) ali pa so v njej prisotna nesoglasja in konflikti (B4). Pogosto so uporabniki bili žrtve nasilja ali zanemarjanja (A5) oziroma drugih travmatičnih izkušenj z izvorom v primarni družini (E6, D5), kar pa je po videnju ene od strokovnih delavk neodvisno od revščine (C4). Vlogo igra tudi na splošna podpora v okolju (E7). Kot dejavnik vidijo tudi način življenja (A4), težave v duševnem zdravju (D4, B6) in zasvojenosti od alkohola in drugih prepovedanih substanc (B7, D6, D7).

Strokovne delavke poudarijo, da kot pomemben osebni dejavnik vidijo tudi osebno odgovornost oziroma odgovornost vsakega posameznika za spremembe v njegovem življenju (A6), osebnost ter moč posameznika za spoprijemanje s težkimi situacijami (E8) ter prilagodljivost ali pomanjkanje le te (E9).

- Družbeni in sistemski dejavniki

Zaposlena poudari razvrednotenje dela ter odnosov v slovenskem sistemu (A7) ter omeni, da je problem v tem, da se dostojno živi od socialne podpore (A8).

Ena od strokovnih delavk vidi družbene dejavnike, kot pogoj za izražanje individualnih oziroma osebnih (D8).

Kot družbeni dejavnik strokovna delavka navede nefunkcionalno lokalno skupnost (C5) in brezbržnost okolice (C6) pri opozarjanju na določene probleme. Problematična je stigmatizacija ranljivih, stereotipizacija in ignoranca družbe (E14).

Čeprav je ena od strokovnih delavk omenila, da je situacija v družini neodvisna od revščine, jih več poudarja da je le ta velik družbeni dejavnik (D9, E10)

Sistemske je problematična torej pogosta brezposelnost (B9), pa tudi sistemski dejavniki, kot so premalo in predraga stanovanja (B8, E11). K situaciji brezdomstva prispeva tudi kopičenje stisk pri otroku skozi odraščanje, ki so spregledane s strani sistema (E12), ter nato posledično pogosta pot iz zavoda v zavod, v zapor ter na ulico (E13).

OBREMENJUJOČE IN TRAVMATIČNE IZKUŠNJE

- Vloga in posledice obremenjujočih in travmatičnih izkušenj

Zaposleni prepoznavajo veliko vlogo obremenjujočih in travmatičnih izkušenj v otroštvu njihovih uporabnikov (A12, D10, E15), saj kar se kot otroci naučijo, tako živijo kot odrasli (C7). Sklepajo, da je možnost brezdomnosti večja ob prisotnosti obremenjujočih in travmatičnih izkušenj v otroštvu (E20). Navajajo, da ni možno preseči teh vzorcev brez pomoči (A14), vendar menijo, da se uporabniki zavedajo, da doma ni bilo vse v redu, vendar nimajo motivacije, da bi to reševali (C9). Če pa se travma ne pozdravi oziroma ne razreši ali se razrešuje na neprimeren način, se pozna na posameznikovi psihični odpornosti ter načinih vedenja in reagiranja (C8, D11). Velik dejavnik pirmarne družine je izkušnja ali odsotnost izkušnje varne navezanosti, sprejetosti in lastne vrednosti (E16), poniževanje v otroštvu ter prisotnost strahu in nezaupanja pa se pozna celo življenje (A13, D17).

Menijo, da zaradi travmatičnih in obremenjujočih izkušenj v družini lahko pride posledično do duševnih težav in stanovanjskih problemov (B11) in tako pride do začaranega kroga, ki oteži razreševanje drugih stitacij (D13). Posledice obremenjujočih izkušenj in nesprejetosti v izvorni družini so tudi, da uporabnik išče okolje v katerem bi bil sprejet za vsako ceno, čeprav je lahko to zanj škodljivo (E18), pogosta je tudi uporaba substanc, ki da občutek, da je vse v redu (E19).

- Pridobivanje podatkov

Informacije o uporabnikih in njihovih izkušnjah zaposleni dobijo z neformalnim pogovorom z njimi ali ob procesu individualnega spremljanja (A20, B15, C13, D16). Pride pa tudi do tega, da za stvari izvedo preko govoric uporabnikov (B16). Pogosto je tudi, da uporabniki prikrivajo in skrivajo obremenjujoče in travmatične izkušnje s katerimi so se srečali v otroštvu (C14), nasprotno pa nekateri strokovni delavci pudarijo, da jih preseneča odprtost uporabnikov za pogovor o težkih tematikah (D17).

- Pokazatelji

Pokazatelji takih izkušenj v otroštvu so odnosi uporabnikov do zaposlenih ter odnosi med njimi (A18). Kot pokazatelje pa strokovni delavci prepoznavajo naslednja vedenja: izsiljevanje, lenoba, obup, nasilje, duševne stiske, odvisnosti in uporaba različnih substanc, konflikti, osamitev, prestrašenost, naučena nemoč (A19, C15, E26). K tem dodajajo tudi pomanjkanje samospoštovanja ter zanemarjanje osebne higiene (E25).

Nefunkcionalni vzorci iz otroštva (manipulacije, zlorabe, izsiljevanja (E27), pa se kažejo tudi v akutnih kriznih situacijah uporabnikov ter v tem, da niso zmožni narediti koraka naprej k spremembi (D18). Kot pokazatelj strokovni delavci vidijo tudi odvisnosti (E24).

Pokazatelj je lahko tudi zgodovina posameznika, če je ta velik delež otroštva in mladostništva preživel v zavodih, se sklepa na obremenjujoče izkušnje v otroštvu (B17).

- Pogostost pri uporabnikih

Strokovni delavci se po večini strinjajo, da ima večina uporabnikov njihovih organizacij travmatične oziroma obremenjujoče izkušnje ter da jih imajo verjetno vsi (A15, C10, E21), zagotovo pa je delež le teh večji pri brezdomni populaciji kakor pri splošni (D14). Medtem ko eden od intervjuvancev meni, da ima take izkušnje nekje polovica uporabnikov (B12), da pa se z njimi srečuje več ljudi, za kolikor strokovni delavci vedo (B13).

- Pogostost izkušenj (katere so najbolj pogoste)

Kot prisotne naštejejo vse kategorije obremenjujočih izkušenj (fizično in psihično nasilje, čustveno in materialno zanemarjanje, spolne zlorabe, nasilje med starši, duševne stiske članov družine, zloraba drog in alkohola, zaporna kazen člana družine, ločitev)(C12), razen ločitve (A17). Kot najbolj pogoste večinoma vidijo zanemarjanje, psihično in fizično nasilje ter nasilje med starši, spolne zlorabe ter dodajajo zgodnji odhod od doma (B14, C11, D15, E22). Pogosto je čustveno zanemarjanje v otroštvu, ki pa ga uporabniki ne opazijo oziroma ne zaznajo, da je bilo prisotno (A16) in pomanjkanje skrbi in podpore staršev ali drugih oseb (E23).

OKREVANJE

- Opolnomočenje

Uporabnika lahko opolnomoči zavedanje strokovnega delavca, da ima uporabnik lahko travmatične izkušnje iz otroštva (A24). Ključen koncept je omogočanje rasti uporabnika ter ustavljanje tistega vedenja, ki škoduje uporabniku ali okolici (A28). Strokovna delavka vidi kakor osnovo za okrevanje, reševanje zasvojenosti uporabnika (C19). Pomembno je tudi postavljanje meja pri verbalnem in fizičnem nasilju uporabnikov do okolice (D24).

Pomembno je, da uporabniki dobijo nove pozitivne izkušnje, da vidijo, da je lahko drugače (E32).

Za opolnomočenje uporabnikov odnosu uporabnik – strokovni delavec, je ključen enakovreden odnos med strokovnim delavcem ter uporabnikom (E33) in s tem neobsojanje in razumevanje uporabnikov (D23) ter spodbujanje k izražanju čustev (D25). V tem delovnem odnosu je pomembno, da se gradi z uporabniki konstanten, dolgotrajen odnos, v katerem vztrajamo (E34).

Strokovni delavci navajajo opolnomočenje kot način spodbude k samostojnosti, torej, da ne opravljajo obveznosti namesto uporabnikov, ampak jih spodbujajo, da le te uredijo sami (B50).

- Pogoji za okrevanje

Strokovni delavci navajajo pomembnost osnovnih eksistencialnih pogojev za nadaljno razreševanje travm in obremenjujočih izkušenj iz otroštva (D12).

Eden od strokovnih delavcev meni, da bi k opolnomočenju uporabnikov pripomogla psihoterapija (B20) ter navede, da organizacija, v kateri dela, ponuja uporabnikom možnost brezplačne psihoterapije na privatni fakulteti, s katero sodelujejo (B21).

Pri opolnomočenju igrajo pozitivno vlogo tudi zdravilni odnosi med uporabniki, kateri so v nekem programu skupaj (C46).

- Psihična odpornost

Pomen psihične odpornosti je v tem, da imata osebi z različno psihično odpornostjo, različne odzive v istem okolju, kar da vsaj eni osebi več možnosti za drugačne razplete (A31). Psihična moč oziroma odpornost je torej odvisna od okoliščin ter vzgoje, v kateri je oseba odraščala (D27). Osebe z večjo psihično odpornostjo se lažje soočajo s travmatičnimi izkušnjami ter okrevajo od njih (B23), po besedah strokovne delavke pa tudi lažje in dlje vztrajajo v pravi smeri (C21). Dobra psihična odpornost je tudi nujna za pozitivno sprejemanje podpore okolja (D26).

Ena od strokovnih delavk vidi priložnost v raziskovanju in krepitvi psihične odpornosti z ovrednotenjem moči uporabnika glede na njegovo že prehojeno pot ter v iskanju smisla za naprej (E35).

- Potrebe

Uporabnik za okrevanje potrebuje vzgojo (A25) oziroma to, česar v otroštvu ni dobil (A26). Pri tem strokovni delavci zelo poudarjajo postavljanje meja (A27).

- Spreminjanje vedenja

Strokovna delavka navaja, da lahko pri uporabnikih delajo na spreminjanju vedenja, kar je tudi uspešno in uporabnikom pomaga pri vračanju odgovornosti do samih sebe (A38).

OVIRE PRI OKREVANJU

Strokovni delavci so poleg tega, kaj pomaga pri okrevanju, govorili tudi o tem, kaj zavira in ovira okrevanje in opolnomočenje uporabnikov.

- Pomanjkanje skrbi zase

Ena od strokovnih delavk poudari, da če ne poskrbiš zase, nimaš dostojanstva, to pa onemogoča okrevanje in opolnomočenje uporabnika (A9). Problem vidi tudi v tem, da naša družba vse ponudi (A10) ter opaža, da socialna podpora uporabnikom škoduje (A11).

Zaposleni na organizaciji, kjer imajo uporabniki možnost psihoterapije navaja, da uporabniki niso zainteresirani za udeleževanje in obiskovanje psihoterapije (B22).

- Psihična odpornost / nestabilnost

Zaposlene navajajo slabo psihično odpornost pri uporabnikih (A29).

Zaposlena kot veliko problematiko navaja tudi 'trojno travmo' s katero se srečajo pri uporabnikih in potrebuje še več dela, motivacije in razreševanja (C20): »citata«

Uporabniki z travmatičnimi izkušnjami v otroštvu imajo pogosto razvite močne obrambne mehanizme, ki jih ovirajo pri okrevanju (A30). Pri vprašanju psihične odpornosti zaposleni

omeni potlačitev obremenjujočih in travmatičnih izkušenj, kar lahko površinsko deluje kot psihična odpornost, vendar v resnici ni (B24).

NA RAZUMEVANJU TRAVME UTEMELJEN PRISTOP

- Pomen/razumevanje

Prvi element razumevanja na travmi utemeljenega pristopa za strokovne delavce je zavedanje prisotnosti travmatične izkušnje (C16).

Na razumevanju travme utemeljen pristop strokovnim delavcem pomeni, da pristopiš tako, da razumeš uporabnikovo travmo (A21). Pri tem je potrebno razumevanje, da določen problem ali vedenje uporabnika, izhaja iz travmatične izkušnje ter neobsojanje (A22). Na razumevanju travme utemeljen pristop strokovnim delavcem pomeni, da lahko osebo sprejmejo kljub njenemu odklonilnemu vedenju in le tega ne dojemajo kot zlobo uporabnika (C17). Strokovnim delavcem pomeni preskok iz kritike osebe na kritiko vedenja (E31, D20) ter razumevanje, da tako vedenje izhaja iz stiske (D21). Pristop strokovnim delavcem pomeni videti človeka za vsemi njegovimi obrambnimi mehanizmi in doživeti njegovo vedenje kot klic na pomoč (E28, E29). Tak pristop vključuje spodbujanje in motiviranje uporabnikov (A23), veliko sočutja, podpore in potrditev (E31), strokovnim delavcem pa omogoča tudi da uporabniku pridejo bližje ter ga bolje spoznajo (A18). Hkrati pa poudarjajo tudi, da ne smejo v imenu tega pristopa, dopustiti in sprejeti vsega vedenja in morajo vseeno postavljati meje (E30).

Strokovni delavci poudarjajo pomen takega pristopa pri delu z ženskami s travmatičnimi izkušnjami (»citat«) (D22).

- Ravnanje/Pristop

Strokovne delavke pravijo, da je do uporabnikov potrebno imeti ljubeč pristop in jih je potrebno videti (A32), hkrati pa je potrebno v odnosu z njimi biti tudi strog in zelo trden (A33). Poudarjajo, da je v pristopu do uporabnikov pomemben iskren interes zaposlenih za uporabnika, saj uporabniki to začutijo in lažje zaupajo (D32).

Zaposlene menijo, da so prostovoljci še bolj ranljivi, kakor uporabniki in je zato pri globljih tematikah pomembna previdnost v izogib retravmatizaciji (A56).

- Uporabnost

Na razumevanju travme utemeljen pristop pri delu z brezdomnimi, označi strokovna delavka, kot koristnega (B29).

Pristop se strokovnim delavkam zdi uporaben, saj vidijo odnose kot temelj reševanja problemov (A35). Pristop je za strokovne delavce uporaben pri grajenju zaupanja v potencialne uporabnika in pridruževanju uporabniku na njegovi poti, v njegovi situaciji (E63).

Strokovni delavec poudari, da je verjetno z razumevanjem travme lažje delat z uporabniki (B18), strokovna delavka pa, da je tak način dela tudi nujen za razumevanje travme uporabnika (C25). S takim načinom dela ter zavedanjem ozadja travmatičnih izkušenj pri uporabniku pa se le tega tudi kasneje izključi iz programa pomoči (B19) oz. se prepreči zavračanje in odslavljanje uporabnikov (E41). Pristop na razumevanju travme omogoči strokovnim delavcem, da vidijo uporabike v drugačni luči in lažje pristopijo s sočutjem (E42). Iskreno razumevanje v pristopu seveda občutijo/razberejo tudi uporabniki (E43).

- Trenutno izvajanje

Strokovne delavke prve organizacije menijo, da so celotni njihovi programi že zelo usmerjeni v razumevanje travme (A46). Poskušajo izvajati naštete elemente pristopa (celovit pristop, izogibati retravmatizaciji, uporabnike opolnomočiti za sedanje življenje, jim vrniti nadzor nad lastnim življenjem ter jim pomagati razumeti posledice)(A49). Predvsem se v okviru organizacije uporablja koncept celostni pristop (E59) ter osredotočenost na sedanjost (E60). Uporabnike poskušajo spodbujati, da se najprej razrešijo aktualne ovire, ki pa so tudi dokaj hitro urejene, npr. dokumenti, zavarovanja, socialna podpora (C42). Uporabnikom želijo pomagati vračati nadzor nad lastnim življenjem, vendar strokovna delavka poudari, da zaenkrat v tej smeri ne more govoriti o rezultatih (C43).

Najtežje se jim zdi uporabnikom pomagati razumeti posledice, ki jih je travma pustila na njihovih življenjih (A50). Trudijo se, da uporabnikov ne bi retravmatizirali, povejo pa, da je okolje dnevnega centra ali pa zavetišča vseeno veliko manj retravmatizirajoče za uporabnike,

kakor samo bivanje na ulici (C44). Ponavadi se zgodi, da se o tem pogovarjajo ob konfliktih med uporabniki, ko morajo enemu razložiti, naj poskuša razumeti drugega (A51).

Pravijo, da bi bilo razreševanje travmatičnih izkušenj lažje pri prostovoljcih, kar se sicer izvaja, samo ne pogosto (A52), je pa zaposlena osebno vključena v tak proces že od začetka, vodi pa ga njen mentor, ki je tudi predsednik društva (A53). Tudi druga strokovna delavka poudari, da v kolektivu stremijo k osebni rasti, saj imajo tako posledično uporabniki ob zaposlenih več prostora za izražanje. Dom jim želijo nuditi čimbolj odnoso, torej skozi razvijanje odnosov (C41).

Strokovni delavci druge organizacije pravijo, da izvajajo več elementov pristopa, po malem: celovit pristop, soočanje uporabnikov s njihovimi lastnimi travmami, opolnomočenje (B49). Poskušajo tudi ravnati previdno v izogib retravmatizaciji uporabnikov (D51). Uporabnikom nudijo informiranje in podporo v njihovih lastnih aktivnostih (D52) ter organizirajo dejavnosti, ki so v interesu uporabnikov (D53), kot so na primer izleti v naravo, športne aktivnosti in posebej aktivnosti za ženske (D54). V povezavi s pristopom se jim zdiključno razvijanje socialnih veščin uporabnikov, kar skušajo doseči z vključevanjem uporabnikov v javna dela, prostovoljstva, delovno rehabilitacijo ter psihoterapije (B51).

Bivša sodelavka ene od organizacij je omenila, da je prisotno razhajanje med teorijo in prakso razumevanja posledic travme znotraj kolektiva, ter da se koncepti v povezavi s tematiko, za katere pravijo, da jih izvajajo, v resnici ne uporabljajo (E61).

- Novost / nerazvitost

Ena od strokovnih delavk je omenila, da je področje na razumevanju travme utemeljenega pristopa pri nas še zelo nerazvito področje (D35) in poudarila, da je že sam pogovor na to tematiko pozitivna stvar, ki ozavešča to problematiko (D33).

- Možne prilagoditve – izboljšave v smeri k pristopu utemeljenemu k razumevanju travme

Strokovni delavci povejo, da bi v smeri na razumevanju travme utemeljenega pristopa morali delati na zavedanju in izobraževanju strokovnih delavcev (D49), ki bi nato svoje znanje in vedenje prenašali na uporabnike (D50). Pomembno bi bilo izobraževati kader in prostovoljce o travmi ter spoprijemanju z njo (E58).

Strokovni delavec pove, da bi se mu zdelo pomembno in dobro za uporabnike, da bi se vključevali v neke oblike dela, npr. prostovoljstvo, javna dela, dela v splošno družbeno korist... (B48).

Strokovna delavka na eni od organizacij meni, da bi v smeri izboljšanja, morali imeti več skupinskih srečanj/sestankov z uporabniki, da se imajo možnost tudi slišati in povezati med seboj (C45). Bivša zaposlena meni, da bi bilo potrebno prestrukturiranje dela organizacije, da bi bili strokovnjaki na voljo bolj za psihosocialno podporo in pogovor, tehnična opravila pa bi prevzeli drugi laični delavci ali prostovoljci (E57).

Ena od strokovnih delavk poudari pomembnost športne aktivnosti pri soočanju s travmatičnimi izkušnjami (D55).

- Razhod med teorijo in prakso

Ena od bivših zaposlenih ene od organizacij, je omenila, da sicer obstaja veliko zavedanja o travmi, v teoriji, v praksi pa se to ne odraža oziroma se premalo izvaja (E61).

PROCES DELA IN POMOČI

- Delovne naloge

Delovne naloge določajo glede na potrebe uporabnikov (A43).

- Metode dela / način dela:

- Metode socialnega dela

V procesih pomoči z uporabniki s travmatičnimi in obremenjujočimi izkušnjami, strokovni delavci najprej vzpostavijo osebni stik in delovni odnos (B26). Prvi odnos z uporabniki se običajno vzpostavi skozi spontan neformalen pogovor (B25), lahko tudi s pomočjo zanimanj uporabnika (E39).

Strokovni delavci se procesa pomoči lotijo s prioritizacijo problemov oziroma določijo, kaj je najbolj nujno najprej rešiti pri katerem od uporabnikov (C22), pomaga jim tudi socialnodelavno načelo majhnih korakov (E37).

Pri delu z uporabniki jim pomaga tudi koncept raziskovanja življenjskega sveta uporabnika (B27) ter vstopanje v ta življenjski svet uporabnika po načelu, da ima uporabnik vedno prav, oziroma najbolje ve, kaj je dobro zanj (E38). Uporabno jim je tudi načelo izjem, s katerim raziskujejo, kdaj je uporabniku že uspelo izboljšati neko situacijo (E36).

V samem procesu pomoči uporabnike predvsem pozorno poslušajo, poskušajo krepiti občutek moči uporabnika in samozavesti uporabnika (E37) ter spodbujajo čustvovanje: Predvsem poslušaj, daš možnost, da oni vodijo pogovor, da krepiš občutek moči, spodbujaš čustvovanje (D31).

Ena od strokovnih delavk poudarja pomembnost čim bolj neogrožujočega pristopa do uporabnikov (E40).

- Timsko delo

Strokovne delavke poudarjajo pomen timskega reševanja (C23) in skladnost ekipe pri delu (A34) ter pogovarjanje o lastnih predsodkih v kolektivu (D41). Predvsem poudarjajo komunikacijo v kolektivu (C23).

- Medinstitucionalno sodelovanje

Pri reševanju situacij se zaposlenim zdi pomembno vključevanje drugih služb (B28, E54), vendar omenjajo, da je dosegljivost drugih institucij slaba (B34). Zaposleni poudari neučinkovito delovanje psihiatrične bolnišnice (B35), psihiatrični oddelek je nedostopen tudi za tiste uporabnike, ki bi sami želeli priti (B37), obravnava v skupnosti pa je praktično neobstoječa (B36).

- Supervizija

Strokovna delavka omeni supervizijo kot metodo, ki ji je zelo v pomoč pri delu (D28).

- Socialna pomoč

V procesih pomoči je med prvimi storitvami, da uporabnikom poskusijo zagotoviti socialno pomoč, za kar pa obstajajo pogoji, ki jih je potrebno najprej izpolnjevati – bivališče, dokumenti, ... (B43).

-Znanje

Pri delu zaposlenim pomaga tudi znanje iz preteklih izkušenj, ki ga povežejo z novimi primeri (C24).

-Občutki zaposlenih

V procesih pomoči se strokovne delavke soočajo z različnimi občutki, največkrat je to jeza, ki je kratkotrajna (B39, C34), lahko je upravičena in produktivna, ko ima moč, da nekaj premakne (A41), lahko pa je neupravičena in s tem neproduktivna (A42). Pogosto se srečajo z občutkom nemoči (B38) ali s stisko ob nesodelovanju uporabnikov (E50) ter naveličanostjo, zaradi stalnih ponavljajočih se problemov (B40). Ob agresiji uporabnikov pogosto občutijo strah za lastno varnost in varnost ostalih (C33, E51).

Osebni občutki, ki proces dela lahko ovirajo so na primer obsojanje povzročitelja nasilja, kar strokovnjaku onemogoči, da bi videl celo sliko (D40).

Nekateri strokovni delavci se počutijo neopremljeno za odpiranje težkih tem, kot so travmatične in obremenjujoče izkušnje (D29). Lahko pa jih jim delo oteži podoživljanje lastnih težkih izkušenj (E49).

- Ovire pri delu

Prve ovire s katerimi se srečajo zaposleni pri delu s svojimi uporabniki so, da ti odidejo- izginejo ob začetku reševanja situacije (C29) oziroma so nazeinteresirani za sodelovanje (C31), vzrok temu je lahko nezaupanje uporabnikov ter njihovi obrambni mehanizmi (E47). Zaposleni imajo pogosto premalo relevantnih podatkov o uporabniku (C28) ali pa so ti neresnični (C30).

Ovira, ki jo vidijo strokovne delavke je ta, da so njihovi uporabniki s travmatičnimi in obremenjujočimi izkušnjami tako zaznamovani, da težko kaj korenito spremenijo (A37). Pogosto so uporabniki sami nezmožni reševanja lastnih travm (A39, D30), zaposleni pa se srečujejo z nemočjo pri reševanju nastalih stisk (B33). Težava nastane tudi, ker vsak trenutek ni primeren za reševanje nečesa in tako strokovnjaki lovijo momente pri uporabnikih, ko so le ti ok (trezni, imajo stik z realnostjo...) (D39).

Uporabniki se le redko odločajo za sodelovanje v visokopražnih programih, ki so jim na voljo kar ovira poglobljeno reševanje njihovih stisk (C40).

Osebna ovira pa je tudi vsaka nepredelana stiska zaposlenih (A40) ali predpostavke, ki jih zaposleni posedujejo o uporabnikih (C32).

Delo ovira pomanjkanje mirnih prostorov za delo (D38) in pomanjkanje časa (E48).

Družbeni dejavnik, ki ovira učinkovito razreševanje stisk brezdomnih so še vedno predsodki v družbi, sistemsko gledano pa tudi premalo dostopnih stanovanj (E46).

- Odgovornost uporabnika

Strokovni delavci ne prevzemajo vse odgovornosti nase, temveč poudarjajo tudi aktivnost uporabnika samega pri razreševanju njegovih stisk: »Potem pa je odvisno, kaj bo on s tem naredil, namesto njega ne moremo nič« (C26).

OZAVEŠČENOST

- Izobraževanje

Strokovni delavci so se o travmah učili na teološki fakulteti pri prof. Gostečniku (A36) ter na fakulteti za socialno delo pri prof. Stritihu, kjer so obravnavali predvsem posttravmatsko stresno motnjo (B31). Na programu socialne pedagogike se je ena od strokovnih delavk srečala z delavnicami na temo travme (D37). Ena od strokovnih delavk se je s temo srečala med izdelavo magistrske naloge na tematiko brezdomnih žensk (D19, D36).

- Branje, Naključno branje

Nekateri so o tematiki prebrali po tem, ko sem jim poslala prošnjo za intervju (B32). V lastni režiji so nekateri brali knjige s tematiko relacijske terapije, kjer so dobili nekaj vpogleda v tematiko (C27). Nekateri so se s temo srečali naključno, med spontanym branjem člankov (E44).

- Delovno okolje

Ena od organizacij je vključena v erasmus projekt, preko katerega si zaposleni lahko izmenjujejo znanja in izkušnje (D34).

- Iz izkušenj

Ena od zaposlenih je poudarila, da znanje o tematiki pridobiva predvsem iz samih izkušenj in dela z ljudmi (E45).

DELOVANJE ORGANIZACIJE

- Vizija

Vizija ene organizacije je, da bi čim več ljudi živelo človeka dostojno življenje (A47) in da bi živeli v povezani skupnosti (A48). Med drugim je vizija organizacij tudi približati uporabnikom možnost za dom (C39), ustvarjati dom in varen prostor za uporabnike, vračati dostojanstvo ter odgovarjati na potrebe uporabnikov (E56).

Vizija druge organizacije je odpravljanje brezdomstva (B45) oziroma zmanjševanje le tega ter zadovoljevanje osnovnih potreb uporabnikov (B47), krepitev moči uporabnikov ter spodbujanje samostojnosti (D46). Kot dober zgled zmanjševanja brezdomnosti navajajo Finsko s programom 'Housing First' (B46). Svojo vlogo v društvu/organizaciji vidijo tudi kot v vključevanju brezdomnih v družbo ter kot vezni člen med družbo in brezdomno populacijo (D47), v vlogi zagovornikov populacije v družbi (D48).

- Financiranje

Organizacije se financirajo s sodelovanjem na razpisih (A44). Programe sofinancirajo MOL (Mestna občina Ljubljana), FIHO (Fundacija za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij) in donatorji (C38).

- Programi

Ena od organizacij ima med programi resettlement oziroma rehabilitacijo, zavetišče, dnevni center, terensko delo, resettlement za ženske, resettlement za družine ter razdeljevanje

hrane v drugem kraju (A45, B35, E52). Druga od organizacij ima program dnevnega centra, terenskega dela, namestitve – resettlement ter antideložacijo in distribucijo časopisa (B41, D42). Antideložacijski program je edini program, ki se izvaja kot preventiva, za ohranitev nastanitve (D43).

Naloge so dogovorjene na intervizijah kolektiva (B44) in jih določajo zaposleni (C36). Programi v eni od organizacij nastajajo sprotno, glede na potrebe, potrdi pa jih vodstvo (E55). V drugi se znotraj društva določajo naloge ter prijavljanje na razpise (D44), so pa zelo odprti za nove predloge (D45).

Nove programe, ki si jih zamislijo mora verificirati socialna zbornica (C37).

- Storitve

Med storitvami nudijo organizacije pomoč pri uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (pomoč pri izpolnjevanju vlog, pomoč in spremstvo pri formalnem urejanju prebivališča, spremstvo pri drugih opravkih, urejanje dokumentov (B42). Uporabniki lahko v organizacijah dobijo obrok, imajo možnost osebne higiene, možnost socialne in delovne rehabilitacije, izvajata pa se tudi informiranje in zagovorništvo (E53).

MOŽNE SPREMEMBE

- Konkretne izboljšave

Želijo si več pristopa in načina dela na razumevanju travme vključiti v odnosu z prostovoljci (A55).

Strokovni delavci vidijo možnost izboljšanja v več individualnih obravnavah (B51).

- Pogoji za izboljšave

Zaposleni bi lahko bili bolj izurjeni na področju razreševanja travm (A54), potrebovali bi dodatna izobraževanja in seminarje na to tematiko (B30, B55). Potrebno bi bilo več dela na sebi pri zaposlenih (A59) ter več poguma in zaupanja vase (A58).

Bivša zaposlena v eni od organizacij meni, da je pogoj za izboljšave najprej menjava izhodiščnega pogleda organizacije iz človeka, s katerim je vse narobe, na človeka, ki je vreden (E62).

- Potrebe uporabnikov

Ena od strokovnih delavk poudarja, da bi bilo potrebno nadgraditi programe oziroma vpeljati dodatne za posebno ranljive skupine: predlaga obliko namestitve za ljudi s težavami v osbivanju z drugimi (D56) ter programe za ženske, kjer so le ženske izvajalke, v izogib retravmatizaciji (D57).

Druga strokovna delavka doda, da bi bilo potrebno zagotoviti namestitev z zdravstveno oskrbo za brezdomne, ki potrebujejo pomoč pri negi (C49) ter nek prehodni program za integracijo v družbo, po prestajanju zaporne kazni, odvajanja, ... (C50).

- Sredstva

Že za osnovno delovanje bi ena od organizacij potrebovala dodatne zaposlene (A57, C51, E64) ter dodatne finance (C51). Strokovni delavci omenjajo, da bi bilo potrebno zaposliti profile ljudi, ki bi bili opremljeni s specifičnimi znanji ravnanje s travmatičnimi izkušnjami (B53).

Za kvalitetnejše delo bi potrebovali tudi dodatne mirne prostore (B54, E64).

- Oteževalne okoliščine

Poskušanje izboljšanja procesov pomoči otežuje povečanje števila uporabnikov (B52), saj je zaposlenih strokovnih delavcev že v osnovi premalo. Pri implementaciji poglobljenih programov je ovira tudi nemotiviranost uporabnikov za sodelovanje v takih procesih pomoči (C48).

- Nenaklonjenost spremembam

Ena od strokovnih delavk pravi, da zelo težko razmišlja o implementaciji kakih sprememb (C47), kar razumem kot nenaklonjenost spremembam.

- Kritike

Bivša zaposlena na eni od organizacij poda kritiko o problematičnosti samega duha organizacije (E65). Pravi, da bi bilo nujno ustvarjanje varnega prostora, ne le na papirju (E66), ter da bi bilo vzdušje v organizaciji boljše brez prisilnega dela uporabnikov ter če bi zaposlene ob stiku z uporabniki izražale veselje (E67).

5. Razprava

5.1. Povezava s teorijo

Odgovori na raziskovalna vprašanja:

Kako zaposleni, v organizacijah za pomoč brezdomnim, razumejo in opredeljujejo dejavnike, ki prispevajo k brezdomnosti?

Iz ugotovitev lahko razberem, da strokovni delavci definirajo brezdomne osebe zelo podobno ter s podobnih vidikov, kakor je navedeno v virih. Omenjajo različne vrste in oblike brezdomstva, poudarijo nezadovoljene osnovne življenjske potrebe brezdomnih oseb ter uporabo organizacij za pomoč brezdomnim.

Med dejavniki sta izmed najvidnejših ozka socialna mreža, ki ne nudi dovolj podpore osebi in travmatične izkušnje, zanemarjanje in zlorabe v pramerni družini. Medtem, ko Shinn in Witzman (1990 v Boškič in Zajc), navajata kot dejavnike tudi etnično pripadnost in telesne ovire, tega intervjuvani strokovni delavci ne omenjajo. Razlog je verjetno, da podatek v literaturi prihaja iz tujine. Dejavniki, ki je skupen obem virom, so duševne težave. Literatura pod dejavniki omenja tudi travmatične dogodke, kot so smrt staršev in s tem materialna nepreskrbljenost, neprostovoljna izselitev, izguba stanovanja

ter izguba zaposlitve in s tem nemožnost vzdrževanja stanovanja (Shinn & Witzman, Breakey & Fisher, 1990, v Boškič & Zajc, 1997). Sklada se videnje strokovnega delavca v ugotovitvah, da je stanovanj premalo, cene pa predrage. Drugo videnje pa je, da sistem daje uporabnikom potuho s socialno podporo ter da revščina ni največji dejavnik. Moje mnenje o drugi izjavi je, da se ta že sama ne sklada z pristopom, utemeljenim na razumevanju travme, saj ta temelji na načelih varnosti, zaupanja in izbire uporabnika, pomemben pa je tudi izogib retravmatizaciji v postopkih pomoči (Mešl, Drobnič Radobuljac, 2019, 216).

Kako razumejo vlogo obremenjujočih in travmatičnih izkušenj v otroštvu pri brezdomnih ter kako jih prepoznavajo?

Strokovni delavci sklepajo, da je ob prisotnosti travmatičnih izkušenj, možnost brezdomnosti, večja. Pri osebah, ki so doživele travmatične izkušnje, se to prepozna v vedenju in

nefunkcionalnih vzorcih razreševanja (Gostečnik, 2019), strokovni delavci dodajajo še pomanjkanje samospoštovanja, higiene ter uporabo različnih substanc, ki vodi v odvisnosti.

Kaj strokovnim delavcem pomeni na razumevanju travme utemeljen pristop ter kako ga uporabljajo vsakodnevno, v procesih pomoči?

Strokovnim delavcem tak pristop pomeni predvsem, da k uporabniku pristopijo brez obsojanja ter z zavedanjem, da je njihovo vedenje posledica travmatične izkušnje ter neke vrste klic na pomoč. Pristop jim daje možnost za veliko sočutja, motiviranje uporabnika ter podpore. Pomemben je pristen interes do uporabnika, saj ta omogoča razvoj zaupnega odnosa. O konkretnem ravnanju in uporabi pristopa, utemeljenega na razumevanju travme, strokovni delavci niso povedali veliko. Največ jih je poudarilo, da je treba uporabnikom vseeno postaviti meje, da je potrebno biti ljubeč ampak trden. V večini menijo, da v njihovi organizaciji že delajo na omenjen način ter, da uporabnike obravnavajo celostno, osredotočajo pa se na sedanost in najprej razrešujejo aktualne probleme uporabnika. Čimveč jim poskušajo pomagati skozi grajenje odnosov, poudarjajo razvijanje socialnih veščin, vključevanje uporabnikov v različne aktivnosti ter športe. Trudijo se tudi, da bi se izogibali retravmatizaciji, vendar je zaradi samega okolja, to precej težko dosegljivo. Omenijo tudi, da so uporabnikom na voljo psihoterapije, vendar se jih ne želijo udeležiti.

S kakšnimi ovirami se soočajo zaposlene v organizacijah za pomoč brezdomnim, v procesih pomoči?

Predvsem se srečujejo z nezaupanjem uporabnikov, nezainteresiranostjo nad razreševanjem lastne situacije, s premalo informacijami o uporabniku. Včasih so travmatične izkušnje tako zakoreninjene, da jih je težko razreševati. Težava pri delu je tudi, ker so uporabniki pogosto pod vplivom substanc ali pa v obdobjih duševnih stisk, kar pomeni, da je časovni okvir reševanja stisk, včasih zelo ozek. Vedno je ovira pri delu tudi primankljaj mirnih prostorov in časa, kot osebno oviro pa strokovni delavci navedejo tudi osebne predpostavke o uporabnikih. Ovira je tudi premalo stanovanj, ki bi bila cenovno dostopna ljudem z majhnimi prihodki. Tako se namestitve brezdomnim išče skorajda izključno v okviru organizacij. Zdi se mi, da tako te osebe ostanejo v enakem okolju, pod enakimi vplivi, v enaki socialni mreži in se zelo težko zares osamosvojijo in rešijo iz svoje situacije dolgoročno.

Kako vidijo možnosti za bolj na razumevanju travme utemeljeno delo in kakšna sredstva bi za to potrebovali?

Področje razumevanja travme je pri nas še novo in ne zelo razvito, zato bi bilo sprva potrebno informiranje in izobraževanje kadra. Uporabnike bi bilo dobro vključiti v prostovoljna, javna in druga dela. Potrebno bi bilo prestrukturiranje organizacij, da bi tehnična in birokratska dela prevzeli laični delavci, strokovni delavci pa bi imeli več časa za individualno delo in svetovanje ter pogovor. Za izvajanje tega bi potrebovali tudi več mirnih prostorov ter več strokovno izobraženih oseb, na tem področju.

Ugotovitve kažejo, da se strokovni delavci zavedajo, da imajo njihovi uporabniki po večini za seboj travmatične izkušnje. Ne glede na to, ali so za pristop že slišali, ali ne, pravilno podrazumevajo koncept na razumevanju travme utemeljenega dela. Koncept poznajo, zatakne pa se pri konkretnih ravnanjih in vpeljavi koncepta v praktično delo. Glede problematike brezdomstva je vidno, da imajo ogromno znanja in izkušenj, na področju travme pa ne. Tudi sami pravijo, da bi bilo za tak način dela potrebno imeti določena znanja, ki jih sami morda nujno nimajo.

5.2. Kritična ocena metodologije

Menim, da je bila, glede na tematiko, ki sem jo raziskovala, vrsta raziskave pravilno izbrana, prav tako metoda zbiranja podatkov. Tematiko bi bilo težko raziskati na način kvantitativne raziskave, zato se mi zdi primerno, da sem zbirala besedne opise. Tudi metoda zbiranja podatkov – intervju, se mi zdi ustrezna, saj je področje precej neraziskano in imajo sogovorniki skozi delno standardiziran intervju možnost, da se izrazijo, kakor želijo, vseeno pa jih smernice za intervju vodijo pri pogovoru.

Da bi bila raziskava bolj posplošljiva in bi pokazala stanje, ki ga lahko induciramo na celotno populacijo, bi morala intervju izvesti z vsemi strokovnimi delavci, ki so v stiku z brezdomno populacijo. Če bi vzorec ostal zožan na Ljubljano, bi to obsegalo okoli 30 strokovnih delavcev in sodelavcev iz različnih organizacij, katere imajo stik z brezdomnimi, ni pa to nujno njihova prioriteta skupina (Kralji ulice, Vincencijeva zveza, Poljansko zavetišče, Stigma, Šent...). Izjema, ki bi jo iz vzorca izpustila, bi bili strokovni delavci na Centerih za socialno delo, saj se, glede brezdomnih, ukvarjajo le z razreševanjem vlog in drugo dokumentacijo. Menim, da bi

bilo izvedljivo vključiti v raziskavo celotno navedeno populacijo, vendar bi bilo to zelo zamudno ter preobsežno za diplomsko delo.

Glede rezultatov se mi postavlja dilema. Pokazalo se je, da pri strokovnih delavcih, obstaja zavedanje o obstoju travmatičnih izkušenj, ter vsa do neke mere znanje za ravnanje v skladu s le tem. Pomankljivost vidim v tem, da nisem pridobila podatkov s strani uporabnika, uporabniških izkušenj in mnenja o tem ali tak pristop pomaga in ali se uporabniki počutijo bolj opolnomočene s takim načinom dela.

6. Sklepi

Strnjenje rezultatov in razprave v nekaj ugotovitev.

- Strokovni delavci definirajo pojem brezdomstva različno, a podobno kot avtorji ključne literature o brezdomstvu pri nas (Dekleva, Razpotnik, Avramov).
- Glavni izvor brezdomstva je, po videnju vseh intervjuvancev, že v otroštvu in disfunkcionalnih družinah. V družini se vse začne, nadaljuje se pogosto v preživetju mladosti v različnih zavodih, nato pa mlade osebe končajo na ulici.
- Ena pomembnejših značilnosti brezdomne osebe je ozka ali neobstoječa socialna mreža.
- Zaposleni v organizacijah za pomoč brezdomnim, bolj poudarjajo osebne dejavnike za nastanek brezdomstva, kakor sistemske.
- Strokovni delavci, zaposleni v organizacijah za pomoč brezdomnim, se zavedajo obstoja travmatičnih izkušenj pri njihovih uporabnikih, ne vedo pa, da obstaja poseben pristop oziroma koncept za delo z uporabniki, ki so preživeli travmatične izkušnje.
- Področje travme je pri nas novo, načini ravnanja s travmo niso znanje, ki je pogosto pri strokovnih delavcih na področju brezdomstva.
- Največ informacij o uporabnikih, strokovni delavci dobijo z neformalnim pogovorom ali individualnim spremljanjem.
- Koncept strokovni delavci v teoriji razumejo in se jim zdi smiseln pri njihovem delu.
- Možnosti za izboljšave pri delu strokovni delavci vidijo predvsem na drugih področjih, ne pa toliko v ravnanju s travmo in v uporabi na razumevanju travme utemeljenega pristopa.
- Organizacije že izvajajo nekatere elemente na razumevanju travme utemeljenega pristopa, saj so ključni tudi na splošno v socialnem delu. To so: poudarjanje varnega, zaupnega prostora, grajenje odnosov, opolnomočenje in krepitev moči, vključevanje posameznikov v različne dejavnosti, kulturne, športne in druge.
- Ponekod je zaznati tudi nenaklonjenost spremembam programa.

7. Predlogi

7.1. Predlogi za praktične ukrepe

Na individualni ravni vsakega posameznega strokovnega delavca, bi predlagala, da si o tematiki travmatičnih izkušenj in o ravnanju z njimi, kaj preberejo sami ter se informirajo o tematiki. Pomembno se mi zdi, da bi se poskušali vsak pri sebi, še bolj in še pogosteje, zavedati obstoja travmatičnih izkušenj in znanja le teh na vedenju in delovanju brezdomnega posameznika.

Predlagala bi, da se na ravni organizacij za pomoč brezdomnim, organizira izobraževanje ali seminarje o travmatičnih in obremenjujočih izkušnjah ter o na razumevanju travme utemeljenem pristopu. Seminar bi lahko organizirala tudi Fakulteta za socialno delo, ter povabila strokovne delavce tega področja. Izobraževanje bi moralo biti brezplačno in čimbolj obvezno.

Za bolj učinkovito delo organizacij za pomoč brezdomnim, glede pomoči uporabnikom pri okrevanju, bi bilo potrebno zaposliti več strokovnih delavcev s tovrstnimi znanji, ter zagotoviti organizacijam dodatne prostore, kjer bi lahko bolj poglobljeno izvajali psihosocialno podporo, v miru in več časa. Menim, da bi bilo uporabno, da bi imela vsaka teh organizacij enega strokovnega delavca, katerega naloga bi bila le psihosocialna pomoč, torej pogovori in podpora uporabnikom. Slednji strokovni delavec, bi moral biti na voljo za poglobljene pogovore, ter imeti znanja tudi glede ravnanja ob kompleksnejših travmah. Pomembno bi bilo, da ne bi imel drugih delovnih nalog birokratske narave, torej brez izpolnjevanja raznih vlog, informiranja glede socialnih prispevkov, stikov z CSD-ji...

Na makro ravni oziroma na ravni občine ali pa celo države, bi predlagala več organizacij za pomoč brezdomnim z različnimi vizijami in storitvami, saj se število brezdomnih vztrajno večja, prihajajo pa z vedno bolj kompleksnimi stiskami, ki se jih ne da rešiti zgolj z obrokom in oblačili. Urediti bi bilo potrebno tudi celotno stanovanjsko problematiko na ravni države ali v konkretnem primeru moje raziskave – občine. Stanovanj, ki bi bila cenovno primerna in dosegljiva za raziskovano populacijo, praktično ni, kar onemogoča in otežuje razreševanje problematike, poleg tega pa povzroča vedno več primerov brezdomnosti.

7.2. Predlogi glede metode socialnega dela

Za razreševanje tako pojava brezdomnosti, kakor tudi posledic travmatičnih izkušenj v življenju posameznika, je potrebna celovita pomoč in obravnava. To vključuje pomoč na vseh ravneh, ki pa mora biti tudi časovno usklajena, torej medtem, ko se rešuje ali je rešeno vprašanje stanovanja, se morajo izvajati tudi individualna svetovanja. Poenostavljeno, oseba, brez stanovanja, se bo težko soočala s travmami v preteklem življenju in zmanjševala vpliv posledic na njeno trenutno življenje. Prav tako lahko oseba, ki je preživela travmatične izkušnje, kljub rešeni stanovanjski situaciji, kaže odzive vedenja in simptome, ki so posledica nerazrešene travme.

Kot individualno metodo socialnega dela, bi predlagala vključitev individualnega strokovnega svetovanja za posameznike, ki bi osebi zagotovila varnost, v smislu varnega, zaupnega prostora, odnos s strokovnjakom ter pomoč pri nadzorovanju čustvenih odzivov. Tu gre za tri komponente, ki jih oseba, ki je preživela travmatično izkušnjo, potrebuje za premagovanje posledic.

Lahko bi vključili tudi skupinsko delo, lahko v obliki svetovanja, delavnic ali podpornih skupin, kjer bi vključili tudi metodo vrstniškega zagovorništva. V skupini oseb s podobnimi izkušnjami bi bil tudi večji potencial grajenja odnosov.

Skupnostna metoda socialnega dela bi igrala vlogo predvsem pri širjenju socialne mreže ljudi, ki bi v skupnosti lahko dobili dodatno podporo. Prav tako bi bilo pomembno oblikovati skupnost, ki bi širila znanje o travmi, jo destigmatizirala in osvetlila obstoj le te ter poudarjala razumevanje in neobsojanje.

Na makro ravni, bi bilo potrebno izboljšati pogoje za pridobitev primernih stanovanj. Zdi se mi pomembno, da ne bi bili brezdomni uporabniki nastanjeni le v okviru organizacij ampak bi imeli izbiro, da si najdejo nastanitev tudi izven le teh, torej v najemih, pri zasebnikih in podobno. S tem bi pridobili tudi velik del nadzora nad lastnim življenjem in se opolnomočili za soočanje z drugimi stiskami. Možnost bivanja izven programov organizacij, bi po mojem mnenju tudi pomagala pri vzpostavljanju kvalitetnejše socialne in podporne mreže uporabnika, saj ne bi bili več neposredno obkroženi le z drugimi uporabniki s podobnimi stiskami.

Pri tematiki na travmi utemeljenega pristopa pri delu z brezdomnimi osebami, se mi zdi pomembna metoda raziskovanja, saj že sama metoda, po ugotovitvah, strokovnim delavcem, ni znana in je ne poznajo kot koncept dela. Svita se jim, kako naj bi ravnali, vendar v to niso prepričani in nimajo konkretnega znanja za ravnanje. Tu vidim priložnost za raziskovanje tako pristopa, kot njegove uporabe in učinkovitosti pri delu z brezdomnimi, pa tudi z drugimi populacijami.

Na ravni organizacij, v povezavi z na razumevaju travme utemeljenim pristopom, bi predlagala, da se ta tema vključi tudi v procese supervizije, za katero vem, da jo večina organizacij sicer izvaja, vendar morda premalo pogosto.

7.3. Predlogi za nadaljno raziskovanje

Glede nadaljnega raziskovanja, bi predlagala najprej korak nazaj, v raziskovanje konkretnih obremenjujočih in travmatičnih izkušenj v otroštvu, med brezdomno populacijo. Čeprav je 'znano', da so te izkušnje prisotne pri brezdomnih, pa je raziskava na našem področju izdelana le na splošni populaciji (Kuhar, 2020), konkretno populacijo brezdomnih pa raziskujejo le nekatere tuje raziskave (National Institute of Mental Health, 1997). Potrebno bi bilo raziskati v kakšni meri so brezdomni doživeli travmatične ali obremenjujoče izkušnje v otroštvu, katere, kaj menijo, da jih pri okrevanju pomaga, kakšno pomoč jim nudijo organizacije ter kaj bi še potrebovali za okrevanje. V socialnem delu moramo namreč izhajati iz uporabnikov ter upoštevati, da je uporabnik strokovnjak iz izkušenj za svoje življenje. To pa nam lahko pomaga pri nadaljnjem delu.

Menim, da bi bilo potrebno v raziskavo vključiti tudi travmatične in obremenjujoče izkušnje, ki so vezane na status brezdomnosti, torej te, ki so se pojavile šele s tem, ko je oseba postala brezdomna.

Vprašalnik, ki sem ga uporabila sama, bi bilo potrebno prilagoditi, da bi vprašani bolje razumeli vprašanja ter bi tako lahko dali bolj jasne in bogate odgovore. Zagotovo pa je k odgovorom pripomoglo oziroma nepripomoglo tudi to, da je pogovor tekkel o temi, za katero so strokovni delavci slišali le redkokdaj, če sploh. Področje sem sama pred začetkom

pogovora in med pogovorom, predstavila, vendar to ni bilo dovolj za pregled celotne problematike.

V nadgradnji raziskave, bi predlagala, da se vključi v raziskavo vse zaposlene strokovne delavce na vseh organizacijah za pomoč brezdomnim, da bi dobili podatke za vso populacijo. Vključiti pa bi bilo potrebno tudi populacijo uporabnikov, torej brezdomnih oseb, s katerimi bi se delalo na omenjen pristop.

8. Literatura

1. Amore, K., Baker, M., Howden Chapman, P., (2011). The ETHOS Definition and Classification of Homelessness: An Analysis. *European Journal of Homelessness*, 5(2), 19-37. Department of Public Health, University of Otago, Wellington, New Zealand. Pridobljeno 9.5. 2020 s <https://www.feantsa.org/download/article-1-33278065727831823087.pdf>
2. Avramov, D. (1995). *Homelessness in the European Union: Social and Legal Context of Housing Exclusion in the 1990s*. Brussels: Feantsa.
3. Bath, H. (2008). The Three Pillars of Trauma-Informed Care. *Reclaiming children and youth*, 17(3), 17-21. Pridobljeno 8.3. s <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/cxl/backup/prod/cxl/gklugiewicz/media/507188fa-30b7-8fd4-aa5f-ca6bb629a442.pdf>
4. Boškič, R., & Zajc, M. (1997). Brezdomstvo. *Teorija in praksa*, 34(2), 241-252. Pridobljeno 20.6. 2017 s https://www.google.si/search?q=bo%C5%A1ki%C4%8D+zajc+brezdomstvo&rlz=1C1GGRV_enSI755SI755&oq=bo%C5%A1ki%C4%8D+zajc+brezdomstvo&aqs=chrome..69i57.5645j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8
5. Brodnik, M. (2017). Po nekaterih ocenah je v Sloveniji med 3.000 in 6.700 brezdomcev. *Statistični urad Republike Slovenije - SURS*.
6. Centers for Disease Control and Prevention. (2020). *About the CDC-Kaiser ACE Study*. Pridobljeno 20.4. 2020 s https://www.cdc.gov/violenceprevention/aces/about.html?CDC_AA_refVal=https%3A%2F%2Fwww.cdc.gov%2Fviolenceprevention%2Facestudy%2Fabout.html
7. Čačinovič Vogrinčič, G., Mešl, N., Kavkler, M., & Lesar, I. (2019). *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
8. Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2005), *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
9. Dekleva, B., & Razpotnik, Š. (2007a). *Brezdomstvo v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
10. Dekleva, B., & Razpotnik, Š. (2007b). Definiranje brezdomstva in merjenje njegovega obsega. *Socialna pedagogika*, 11(1), 1-35. Pridobljeno 15.1. 2020 s <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CH74NERE>

11. Dekleva, B. & Razpotnik, Š. (2007c). *Na cesti – brezdomci o sebi in drugih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
12. Dekleva, B., & Razpotnik, Š. (2015). Cestno brezdomstvo v Ljubljani. *Socialna pedagogika*, 19(3/4), 275-297. Pridobljeno 15.1. 2020 s <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-GGDWWZYY>
13. Dekleva, B., Filipovič Hrast, M., Nagode, M., Razpotnik, Š., & Smolej, S. (2010). *Ocena obsega odkritega in skritega brezdomstva v Sloveniji* (Končno poročilo študije). Pridobljeno 15.1. 2020 s <https://www.irssv.si/upload2/Koncno%20porocilo%20studije%20Ocena%20obsega%20brezdomstva%20v%20RS.pdf>
14. Dennis, D., Locke, G., & Khadurri, J. (2007). *Towards understanding homelessness* (The 2007 National Symposium on Homelessness Research). Pridobljeno 18.1. 2020 s <https://aspe.hhs.gov/report/toward-understanding-homelessness-2007-national-symposium-homelessness-research>
15. Društvo Kralji ulice. (2009-2014). Pridobljeno 25.3. 2020 s <http://www.kraljiulice.org/kdo-smo/>
16. Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote. (2007). Pridobljeno s 23.6. 2017 <http://www.drustvo-vzd.si/>
17. Društvo za zmanjševanje škode zaradi drog STIGMA (b.d.). Pridobljeno s 23.6. 2017 <http://www.drustvo-stigma.si/organizacijezabrezdomce>
18. Edgar, B., & Doherty, J. (2002). *Access to housing: homelessness and vulnerability in Europe*. Bristol: Policy Press.
19. Edgar, M. & Meert, H. (2005). Fourth review of statistics on homelessness in Europe. The ETHOS definition of homelessness. Brussels: FEANTSA. Pridobljeno 14.4. 2021 s <https://www.feantsaresearch.org/download/4-20051064656256989452078.pdf>
20. Faed, P., Murphy, S., & Nollado, R. (2017). *Child Homelessness and Trauma: The connections and a call to action* (First 5 LA Report September 2017). Pridobljeno 8.3. 2020 https://www.first5la.org/site/uploads/files/child-homelessness-trauma-report-v3-21_684.pdf
21. FEANTSA. (2005). *ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*. Pridobljeno 20.4. 2020 s <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>

22. FEANTSA. (2017). *ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*. Pridobljeno 20.4. 2020 s <https://www.feantsa.org/download/ethos2484215748748239888.pdf>
23. FEANTSA (2007) *ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*. Pridobljeno 15.6. 2021 s <https://www.feantsa.org/download/en-16822651433655843804.pdf>
24. Foy, D. W. (1992). *Treating PTSD*. New York: The Guilford Press
25. Gostečnik, C. (2019). *Travma in relacijska družinska terapija*. Ljubljana: Brat Frančišek: Frančiškanski družinski inštitut, Teološka fakulteta.
26. Grebenc, V. & Šabić, A. (2020). *Odprta scena – zmanjševanje škode med brezdomnimi uporabniki drog v Ljubljani*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
27. Hernmani, B. D., Slusser, S. E., Strulening, L. E., Link, B. L. (1997). Adverse Childhood Experiences: Are They Risk Factors for Adult Homelessness? *American Journal of Public Health*, 87(2), 249-255. Pridobljeno 25.3. 2020 s <https://ajph.aphapublications.org/doi/pdf/10.2105/AJPH.87.2.249>
28. Hodas, G. (2006). *Responding to childhood trauma: The promise and practice of trauma informed care*. Pennsylvania: Office of Mental Health and Substance Abuse Services. Pridobljeno 8.3. 2020 s <http://www.childrescuebill.org/VictimsOfAbuse/RespondingHodas.pdf>
29. Höffler, K., & Bojnec, Š. (2013). Kvalitativna analiza vzrokov in posledic brezdomstva. *Socialno delo*, 52(4), 261-271, 288, 290. Pridobljeno 2.6. 2019 s <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Y2Y92YGK>
30. Hopper K. Elizabeth, Bassuk L. Ellen, Olivet Jeffrey (2009). Shelter from the Storm: Trauma-Informed Care in Homelessness Services Settings. *The Open Health Services and Policy Journal*, 2009(2), 131-151. Pridobljeno 7.3. 2020 s http://www.traumacenter.org/products/pdf_files/shelter_from_storm.pdf
31. Knight, C. (2015). Trauma-Informed Social Work Practice: Practice Considerations and Challenges. *Clinical Social Work Journal* 43, 25-37.
32. Kodele, T., & Mešl, N. (2016). *Družine s številnimi izzivi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
33. Kozar, M., Kuljanac, B., Vižintin, M. (2008). Cestni časopis Kralji ulice. *Socialno delo*, 47(3/6), 321-328. Pridobljeno 13.7. 2017 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC->

R5QSSHLP/?euapi=1&query=%27keywords%3dkuljanac+cestni+%c4%8dasopis%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25

34. Kuhar, M. (2020). *Težak nahrbtnik iz otroštva: Študija obremenjujočih izkušenj v otroštvu in smernice za naslavljanje problematike*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Pridobljeno 12.12. 2020 s <https://www.metta.si/si/raziskave/prevalenca-in-dolgorocni-vplivi-obremenjujocih-izkusenj-v-otrostvu-na-funkcioniranje-v-odraslosti>
35. Kuhar, M., & Zager Kocjan, G. (2020) Konglomerat travme: Obremenjujoče izkušnje v otroštvu in njihovo socialno-demografsko ozadje. *Teorija in praksa*, 57(2), 509-526. Pridobljeno 18.12. 2020 s <https://www.metta.si/si/raziskave/prevalenca-in-dolgorocni-vplivi-obremenjujocih-izkusenj-v-otrostvu-na-funkcioniranje-v-odraslosti>
36. Leskošek, V., Kodele, T., & Mešl, N. (2019). *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
37. Letnar, S. (2014). *Brezdomstvo med mladimi: predstave o brezdomnih mladih* (Magistrsko delo). Pridobljeno s 20.6. 2018. [http://www.kraljiulice.org/library/969/sabina-letnar-\(2014\)-brezdomstvo-med-mladimi-predstave-o-brezdomnih-mladih.pdf](http://www.kraljiulice.org/library/969/sabina-letnar-(2014)-brezdomstvo-med-mladimi-predstave-o-brezdomnih-mladih.pdf)
38. Levenson, J. (2017). Trauma-Informed Social Work Practice. *Social Work*, 62(2), 105–113. Pridobljeno 7.3. s <https://doi.org/10.1093/sw/swx001>
39. Mandič, S. (1997). Stanovanjska kariera, socialna izključenost in brezdomstvo. *Družboslovne razprave*, 13(24/25), 133-151. Pridobljeno 2.6. 2019 s <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-UQ2O6F2G>
40. Markham, U. (1999). *Travme iz otroštva: kako prepoznamo in odpravimo boleče spomine*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
41. Mesec, B. (1997). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II*. Študijsko gradivo za interno uporabo. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
42. Mesec, B., Rape, T. (ur.), Rihter, L. (ur.) (b.d.). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 1: Načrtovanje raziskave*. Študijsko gradivo za interno uporabo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
43. Mešl, N., & Drobnič Radobuljac, M. (2019). Otrok z izkušnjo travme v postopkih zaščite. V V. Leskošek, T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji* (str. 202-235). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
44. MOL-Mestna občina Ljubljana. (2021). Brezdomni in ljudje v eksistenčni stiski. Pridobljeno 15.6. 2021 s <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/zdravje-in-socialno-varstvo/socialnovarstveni-programi-podpore-in-pomoci/brezdomci/>

45. Nader, K. (2014). *Understanding and assessing trauma in children and adolescents : measures, methods, and youth in context*. London : Routledge.
46. National Coalition for the homeless. (2020). *Building a movement to end homelessness : Trauma informed care*. Pridobljeno 7.3. 2020 s <https://nationalhomeless.org/trauma-informed-care/>
47. National Health Care for the Homeless Council. (2019). *Homelessness & Adverse Childhood Experiences*. Pridobljeno 5.12. 2020 s <https://nhchc.org/wp-content/uploads/2019/08/aces-fact-sheet.pdf>
48. NIJZ – Nacionalni inštitut za javno zdravje. (2020). *Obremenjujoče izkušnje v otroštvu in posledice v odraslosti*. Pridobljeno 12.12. 2021 s <https://www.nijz.si/sl/publikacije/obremenjujocje-izkusnje-v-otrostvu-in-posledice-v-odraslosti>
49. Rupar, K. (2020). *Brezdomne ženske na poti skozi institucije (Magistersko delo)* Ljubljana: Pedagoška fakulteta. Pridobljeno 23.6. 2021 s <https://repozitorij.unilj.si/lzpisGradiva.php?id=120664>
50. Samec, T., & Slodnjak, V. (2001). *Psihične travme v otroštvu in adolescenci*. Ljubljana : Kolaborativni center Svetovne zdravstvene organizacije za duševno zdravje otrok pri Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše: Inštitut za psihologijo osebnosti.
51. Statistični urad republike Slovenije (2017) *Po nekaterih ocenah je v Sloveniji med 3.000 in 6.700 brezdomcev*. Pridobljeno 25.4. 2020 s <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/6991>
52. Steele, W., & Kuban, C. (2011). *Advancing trauma-informed practices: Bringing trauma-informed, resilience-focused care to children, adolescents, families, schools and communities*. Pridobljeno 18.1. 2021 s <http://www.starrtraining.org/trauma-research>
53. Stegne, S. (2015). *Novodobno brezdomstvo: Pojavne oblike, izzivi ter rešitve* (III. Brezdomski kongres, Piran 2015). Pridobljeno 20.6. 2018 s http://www.brezdomec.si/files/15%20Novodobno%20brezdomstvo%20_kongres.pdf
54. Stritih, B. (2006). Strategije pomoči pri socialnem delu s travmatiziranimi osebami in družinami. *Socialno delo*, 45(6), 333-343. Pridobljeno 18.1. 2021 s https://www.revija-socialnodelo.si/mma/Strategije_URN_NBN_SI_DOC-XNNQWWQE.pdf/2019013009265028
55. ŠENT- Slovensko združenje za duševno zdravje (2015). *Zavetišče za brezdomne uživalce nedovoljenih drog*. Pridobljeno 15.7. 2021 s https://www.sent.si/index.php?m_id=zavetisce_odvisniki

56. Zavetišče za brezdomce Ljubljana (b.d.). Pridobljeno 23.4. 2020 s
<https://www.brezdomci-zavetisce.si/>

9. Priloge

SMERNICE ZA INTERVJU

Raziskovalni problem: Zanima me, v kolikšni meri delo zaposlenih v organizacijah za pomoč brezdomnim v Ljubljani, temelji na pristopu utemeljenem na razumevanju travme in kako se to kaže v praksi oz. v procesih psihosocialne pomoči in podpore, ki jo nudijo uporabnikom.

Osnovni podatki

Delovno področje (če je):

Izobrazba:

Št. Let delovnih izkušenj z brezdomnimi osebami (vključno prostovoljstvo):

Brezdomstvo

1. Kako bi na podlagi izkušenj definirala brezdomstvo oziroma kdo vse je zate brezdomec?
2. Kateri so dejavniki, ki prispevajo k brezdomnosti:
 - na mikro ravni: pri posamezniku
 - na makro ravni: splošno, sistemsko

(Kako jih razumeš in opredeljuješ)?

Obremenjujoče in travmatične izkušnje – znanje in ravnanje

3. Kakšno vlogo, meniš, da igrajo travmatične in obremenjujoče izkušnje v otroštvu, pri brezdomnih uporabnikih?

Oz. Kakšno povezavo vidiš (če jo) med pojavom brezdomstva pri posamezniku in travmatičnimi izkušnjami v njegovem otroštvu?

Poznamo dva pojma, ki označujeta neprijetne izkušnje v otroštvu, ki lahko imajo posledice. To so travmatične in obremenjujoče izkušnje (adverse). Vsaka obremenjujoča izkušnja ni nujno tudi travmatična, je pa potencialno travmatična. Če je obremenjujočih izkušenj več, je bolj možno, da bodo imele negativni vpliv na življenje posameznika. V študijah se meri 10 kategorij obremenjujočih izkušenj: telesno nasilje, psihično nasilje, spolna zloraba, čustveno zanemarjanje, materialno zanemarjanje, nasilje med starši, zloraba drog ali alkohola, duševne stiske, ločitev staršev, kazen zapora člana družine (Kuhar, 2020).

4. Kako pogosto imajo uporabniki / brezdomni travmatične ali obremenjujoče izkušnje iz otroštva ter katere so najpogostejše?
5. Kako se, pri brezdomnih, s katerimi imate stike, kažejo obremenjujoče in travmatične izkušnje? Kako izveste zanje?

Na razumevanju travme utemeljen pristop

6. Kaj tebi pomeni ta pristop? Katere elemente vključuje?
7. Kaj meniš, da za opolnomočenje potrebujejo uporabniki, ki so doživeli obremenjujočo ali travmatično izkušnjo v otroštvu ali odraslosti?
8. Kakšno vlogo ima pri okrevanju psihična odpornost oziroma osebnostna čvrstost?

9. Kako ravnaš v procesu pomoči z uporabnikom z obremenjujočimi in travmatičnimi izkušnjami? Katera znanja, kakšne veščine, načini dela so ti v pomoč?
10. Kako vidiš uporabnost takega pristopa pri delu z brezdolnimi uporabniki?
11. Koliko več o 'na razumevanju travme utemeljenem pristopu' kot konceptu, paradigmi? Kako pogosto si slišala zanj ali o tem brala, se izobraževala?
12. S kakšnimi ovirami in stiskami se soočaš v procesu dela z uporabniki s travmatičnimi in obremenjujočimi izkušnjami v otroštvu?
13. S katerimi lastnimi predsodki, občutki ali sklepi se srečuješ pri delu z uporabniki z obremenjujočo ali travmatično izkušnjo?

Sistemske – organizacijske vidike

14. Na katerih zakonskih okvirjih temelji in deluje vaša organizacija?
15. Katere so delovne naloge, ki jih izvaja vaša organizacija ter kdo jih določa?
16. Kakšna je vizija organizacije (kako jo ti vidiš) in kako bi jo lahko prilagodili, da bi delovala bolj na razumevanju travme utemeljenih pristopih?

Ena od avtoric (Kuhar, 2020) je zapisala, da je pri naslavljanju travme potreben celovit pristop, ki omogoča pogoje za krepitev psihične odpornosti ter zdravljenje travme. Druga (Knight, 2014) zapiše, da se je potrebno z namenom opolnomočenja oz. zdravljenja travme

izogibati retravmatizaciji, uporabnike opolnomočiti za sedanje življenje, jim vrniti nadzor nad lastnim življenjem ter jim pomagati razumeti posledice, ki jih je otroška travma pustila na njihovih življenjih.

17. Kaj od tega, se v procesih pomoči v okviru organizacije, že izvaja?

18. Kaj bi se še lahko izvajalo v trenutnih pogojih ter na kakšen način?

19. Kako bi se lahko spremenile storitve in načini dela v smeri 'na razumevanju travme utemeljenega pristopa', če bi imeli na voljo vsa sredstva ter kakšna sredstva bi za to potrebovali? *(finance, prostor, dodatne zaposlene...)*